

Studija o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu: Doprinos razumevanju i poštovanju vladavine prava u oružanom sukobu

Žan-Mari Henkerts (Jean-Marie Henckaerts)*

Žan-Mari Henkerts je pravni savetnik u Pravnom odeljenju Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i šef projekta o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu. Nedavno je, zajedno sa Luiz Dosvald-Bek (Louise Doswald-Beck), uredio dvotomno delo o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu, koje je objavio Kembridž Juniverziti Pres (Cambridge University Press).

Kratak pregled

Ovaj članak objašnjava razloge koji stoje iza studije o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu, koju je, na zahtev Međunarodne konferencije Crvenog krsta i Crvenog polumeseca, sproveo MKCK. U njemu se opisuje korišćena metodologija, način na koji je studija organizovana i rezimiraju se neki važni rezultati. U njemu se, međutim, ne nastoji dati kompletan pregled ili analiza ovih rezultata.

Uvod

U proteklih 50-ak godina od usvajanja Ženevskih konvencija iz 1949. godine, čovečanstvo je iskusilo alarmanantan broj oružanih sukoba koji su pogodili gotovo svaki kontinent. Za ovo vreme, Ženevske konvencije i njihovi Dopunski protokoli iz 1977. godine obezbedili su pravnu zaštitu licima koja ne učestvuju, ili više ne učestvuju direktno u neprijateljstvima (ranjenicima, bolesnicima i brodolomnici-

* Autor želi da se zahvali Eriku Mongelardu (Eric Mongelard) za pomoć kod pripremanja ovog članka, kao i Luiz Dosvald-Bek i kolegama iz Pravnog odeljenja za mnoge stručne komentare koje su mi ponudili. Mišljenja izneta u ovom članku su mišljenja autora i ne odražavaju obavezno mišljenja Međunarodnog komiteta Crvenog krsta.

ma, licima lišenim slobode iz razloga vezanih za oružani sukob i civilima). Čak i tada, došlo je do brojnih povreda ovih ugovora, koje su za posledicu imale patnje i smrt, a koje su mogle da budu izbegnute da je međunarodno humanitarno pravo bolje poštovano.

Opšte je mišljenje da do povreda međunarodnog humanitarnog prava ne dolazi zbog neadekvatnosti njegovih pravila. Do njih pre dolazi zbog nedostatka volje da se ta pravila poštuju, zbog nezadovoljavajućih sredstava da se ona primene, zbog neizvesnosti njihove primene u nekim situacijama i zbog nedostatka svesti o tim pravilima kod političkih vođa, komandanata, boraca i javnosti uopšte.

Međunarodna konferencija o zaštiti žrtava rata, održana u Ženevi avgusta-septembra 1993. godine, posebno je raspravljala o načinima da se odgovori na povrede međunarodnog humanitarnog prava, ali nije zatraženo usvajanje novih odredbi ugovora. Umesto toga, u svojoj Završnoj deklaraciji usvojenoj konsenzusom, Konferencija je potvrdila „potrebu za efikasnijom primenom međunarodnog humanitarnog prava“ i pozvala vladu Švajcarske „da sazove međuvladinu grupu eksperata koji bi proučili praktične načine promovisanja punog poštovanja i pridržavanja tog prava, te da pripremi izveštaj koji će biti podnet Državama i na sledećem zasedanju Međunarodne konferencije Crvenog krsta i Crvenog polumeseca.“¹

Međuvladina grupa eksperata za zaštitu žrtava rata sastala se u Ženevi u januaru 1995. g. i usvojila niz preporuka sa ciljem obezbeđivanja većeg poštovanja međunarodnog humanitarnog prava, posebno putem preventivnih mera kojima bi se obezbedilo bolje poznavanje i efektivnija primena prava. U II preporuci Međuvladine grupe eksperata predloženo je:

Da se MKCK pozove da pripremi, uz pomoć eksperata za MHP [međunarodno humanitarno pravo] koji predstavljaju različite geografske regione i različite pravne sisteme, te u konsultaciji sa ekspertima iz vlada i međunarodnih organizacija, izveštaj o običajnim pravilima MHP-a primenjivim u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima i da taj izveštaj prosledi Državama i kompetentnim međunarodnim telima.²

U decembru 1995, Međunarodna konferencija Crvenog krsta i Crvenog polumeseca potvrdila je ovu preporuku i službeno poverila MKCK mandat da pripremi izveštaj o običajnim pravilima međunarodnog humanitarnog prava primenjivim u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima.³ Gotovo deset godina posle, 2005 godine, nakon ekstenzivnog istraživanja i širokih kon-

¹ International Conference for the Protection of War Victims, Geneva, 30 August – 1 September 1993, Final Declaration, *International Review of the Red Cross*, No. 296, 1993, str. 381.

² Meeting of the Intergovernmental Group of Experts for the Protection of War Victims, Geneva, 23-27 January 1995, Recommendation II, *International Review of The Red Cross*, No. 310, 1996, str. 84

³ 26th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 3-7 December 1995, Resolutio 1, International Humanitarian Law: From law to action; Report on the follow-up to the International Conference for the Protection of War Victims, *International Review of the Red Cross*, No. 310, 1996, str. 58.

sultacija sa ekspertima, ovaj izveštaj, koji se sad naziva studija o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu, je objavljen.⁴

Svrha

Svrha studije o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu bila je da se prevaziđu neki problemi u odnosu na primenu ugovornog međunarodnog humanitarnog prava. Ugovorno pravo je dobro razvijeno i obuhvata mnoge aspekte ratovanja, pruža zaštitu licima u vreme oružanog sukoba i ograničava dozvoljena sredstva i metode ratovanja. Ženevske konvencije i njihovi Dopunski protokoli obezbeđuju ekstenzivan režim zaštite lica koja ne učestvuju ili više ne učestvuju direktno u neprijateljstvima. Regulisanje sredstava i metoda ratovanja seže u 1868. godinu i Petrogradsku deklaraciju, Haški pravilnik iz 1899. i 1907. g. i Ženevski protokol o gasovima iz 1925. g, a u novije vreme time se bave Konvencija o biološkom oružju iz 1972. g, Dopunski protokoli iz 1977, Konvencija o određenom klasičnom oružju iz 1980. i njenih pet protokola, Konvencija o hemijskom oružju iz 1993. i Otavska konvencija o zabrani antipersonalnih mina iz 1997. g. Zaštita kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba detaljno je regulisana Haškom konvencijom iz 1954. g. i sa njena dva protokola. Statut Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. g. sadrži, *inter alia*, spisak ratnih zločina koji podležu jurisdikciji Suda.

Postoje, međutim, dve ozbiljne prepreke primeni ovih ugovora u sadašnjim oružanim sukobima koje objašnjavaju zašto je studija o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu potrebna i korisna. Prvo, ugovori se odnose samo na države koje su ih ratifikovale. Ovo znači da se različiti ugovori međunarodnog humanitarnog prava primenjuju u oružanim sukobima u zavisnosti od toga koje ugovore su ratifikovale uključene države. Dok su Ženevske konvencije iz 1949. g. univerzalno ratifikovane, isto ne važi za ostale ugovore humanitarnog prava, npr. Dopunske protokole. Iako je I Dopunski protokol ratifikovalo više od 160 država, njegova efikasnost je danas ograničena jer ga nije ratifikovalo nekoliko država koje su bile uključene u međunarodne oružane sukobe. Slično tome, dok je gotovo 160 država ratifikovalo II Dopunski protokol, nekoliko država u kojima se vode nemeđunarodni oružani sukobi nije to učinilo. U ovim nemeđunarodnim oružanim sukobima, zajednički član 3. Ženevskih konvencija često ostaje jedina primenjiva odredba ugovora humanitarnog prava. Stoga je prva svrha studije bila da se odredi koja pravila međunarodnog humanitarnog prava su deo običajnog međunarodnog prava i na taj način primenjiva na sve strane u sukobu, bez obzira da li su ratifikovale ugovore koji sadrže ista ili slična pravila.

⁴ Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, 2 toma, tom I: Pravila, tom II: Praksa (2 dela), Cambridge University Press, 2005.

Drugo, ugovorno humanitarno pravo ne reguliše dovoljno detaljno veliki deo današnjih oružanih sukoba, odnosno nemeđunarodnih oružanih sukoba, zbog toga što su ovi sukobi podložni mnogo manjem broju ugovornih pravila nego međunarodni sukobi. Samo ograničen broj ugovora primenjuje se u nemeđunarodnim oružanim sukobima, poimence izmenjena i dopunjena Konvencija o određenom klasičnom oružju, Statut Međunarodnog krivičnog suda, Otavska konvencija o zabrani antipersonalnih mina, Konvencija o hemijskom oružju, Haška konvencija o zaštiti kulturnih dobara i Drugi protokol uz tu konvenciju i, kao što je već pomenuto, II Dopunski protokol i zajednički član 3. Ženevskih konvencija. Dok je zajednički član 3. od osnovne važnosti, on propisuje samo grubi okvir minimuma standarda. II Dopunski protokol korisno nadopunjuje zajednički član 3, ali je i dalje manje detaljan od pravila koja upravljaju međunarodnim oružanim sukobima, sadržanim u Ženevskim konvencijama i I Dopunskom protokolu.

II Dopunski protokol sadrži svega 15 članova, dok ih u I Dopunskom protokolu ima više od 80. Dok brojevi sami ne daju potpunu priču, oni su pokazatelj značajnog dispariteta u regulisanju ugovornim pravom između međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba, posebno kada se radi o detaljnim pravilima i definicijama. Stoga je druga svrha ove studije bila da se odredi da li običajno međunarodno pravo reguliše nemeđunarodni oružani sukob detaljnije od ugovornog prava i, ako je tako, u kojoj meri.

Metodologija

Statut Međunarodnog suda pravde opisuje međunarodno običajno pravo kao „opštu praksu prihvaćenu kao pravo“.⁵ Široko je prihvaćeno da postojanje pravila međunarodnog običajnog prava zahteva postojanje dva elementa, prakse države (*usus*) i uverenja da je ta praksa zahtevana, zabranjena ili dozvoljena, u zavisnosti od prirode pravila, kao pravno pitanje (*opinio juris sive necessitatis*). Kao što je Međunarodni sud pravde izjavio u *Slučaju kontinentalnog pojasa*: „Očigledno je, naravno, da materijal međunarodnog običajnog prava treba tražiti pre svega u stvarnoj praksi i *opinio juris* država.“⁶ Tačno značenje i sadržaj ova dva elementa bili su predmet mnogih akademskih tekstova. Pristup koji je uzet u studiji, da se odredi da li pravilo opšteg međunarodnog običajnog prava postoji, je klasičan, ustanovljen od strane Međunarodnog suda pravde, naročito u *Slučajevima epikontinentalnog pojasa Severnog mora*.⁷

⁵ Statut Međunarodnog suda pravde, član 38(1)(b).

⁶ Međunarodni sud pravde, *Continental Shelf case, (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta)* Judgement, 3 June 1985, ICJ Reports, 1985, str. 29-30, § 27.

⁷ Međunarodni sud pravde, *North Sea Continental Shelf cases*, Judgement, 20 February 1969, ICJ Reports 1969, str. 3.

Praksa država

Praksa država treba da bude posmatrana iz dva ugla: koji je doprinos prakse stvaranju međunarodnog običajnog prava (izbor prakse država); i drugo, da li ova praksa uspostavlja pravilo međunarodnog običajnog prava (ocena prakse država).

Izbor prakse država

I fizički i verbalni akti Država čine praksu koja doprinosi stvaranju međunarodnog običajnog prava. Fizički akti uključuju, na primer, ponašanje na bojnopolju, upotrebu određenog oružja i postupanje sa različitim kategorijama lica. Verbalni akti uključuju vojne priručnike, nacionalno zakonodavstvo, uputstva oružanim i snagama bezbednosti, vojna saopštenja za vreme rata, diplomatske proteste, mišljenja zvaničnih pravnih savetnika, vladine komentare nacarta ugovora, izvršne odluke i regulative, istupanja pred međunarodnim tribunalima, izjave u međunarodnim forumima i stavove vlada o rezolucijama usvojenim od međunarodnih organizacija. Ovaj spisak pokazuje da praksa izvršnih, zakonodavnih i sudskih organa države može doprineti stvaranju međunarodnog običajnog prava.

Pregovori i usvajanje rezolucija od strane međunarodnih organizacija ili konferencija, zajedno sa obrazloženjima glasanja, jesu akti uključenih država. Prihvaćeno je, sa nekoliko izuzetaka, da rezolucije obično nisu obavezujuće po sebi i stoga vrednost koja se pridaje bilo kojoj posebnoj rezoluciji kod procene stvaranja pravila međunarodnog običajnog prava zavisi od njenog sadržaja, stepena prihvaćenosti i doslednosti odnosne prakse država.⁸ Što je veća podrška rezoluciji, to veća važnost joj se pridaje. Iako su odluke međunarodnih sudova pomoćni izvori međunarodnog prava⁹, oni ne predstavljaju praksu država. Ovo zbog toga što, za razliku od nacionalnih sudova, međunarodni sudovi nisu državni organi. Ipak, odluke međunarodnih sudova su značajne, jer nalaz međunarodnog suda da pravilo međunarodnog običajnog prava postoji predstavlja ubedljiv dokaz u tom smislu. Pored toga, zbog precedentne vrednosti njihovih odluka, međunarodni sudovi mogu, takođe, doprineti pojavi pravila međunarodnog običajnog prava, tako što će uticati na kasniju praksu država i međunarodnih organizacija.

Praksa oružanih opozicionih grupa, kao što su kodeksi ponašanja, obavezivanja da će se poštovati određena pravila međunarodnog humanitarnog prava i druge izjave, ne predstavljaju državnu praksu kao takvu. Dok takva praksa može da sadrži dokaze o prihvatanju određenih pravila u nemeđunarodnim oružanim sukobima, nejasan je njen pravni značaj i, kao rezultat, na nju se nije pozivalo da bi se dokazalo postojanje međunarodnog običajnog prava. Primeri takve prakse navedeni su pod „ostala praksa“ u II tomu studije.

⁸ Značaj ovih uslova istaknut je od strane Međunarodnog suda pravde, *Zakonitost pretnje upotrebom i upotrebe nuklearnog oružja*, Savetodavno mišljenje, 8. jul 1996, *ICJ Reports 1996*, str. 254-255, §§ 70-73. (tekst se može naći u: Marko Sasoli i Antoan Buvije, *Kako pravo štiti u ratu? Slučajevi i dokumenta*, izdanje MKCK Beograd, 2003. g.)

⁹ Statut Međunarodnog suda pravde, član 38(1)(d).

Ocena prakse država

Praksa država treba da se odmeri kako bi se ispitalo da li je dovoljno „česta“ da stvori pravilo međunarodnog običajnog prava.¹⁰ Da bi se stvorilo pravilo međunarodnog običajnog prava, praksa država treba da bude praktično jednoobrazna, sveobuhvatna i reprezentativna.¹¹ Pogledajmo поближе šta ovo znači.

Prvo, da bi praksa država stvorila pravilo međunarodnog običajnog prava, ona mora biti *praktično jednoobrazna*. Različite države nisu smele da se ponašaju na suštinski drugačiji način. Jurisprudencija Međunarodnog suda pravde pokazuje da suprotna praksa za koju se čini da, na prvi pogled, potkopava jednoobraznost prakse o kojoj se radi, ne sprečava stvaranje pravila međunarodnog običajnog prava, sve dok je ta suprotna praksa osuđena od strane drugih država ili opovrgnuta od same vlade. Takvim osudama i opovrgavanjem, pravilo koje je u pitanju se u stvari potvrđuje.¹²

Ovo je od posebne važnosti za brojna pravila međunarodnog humanitarnog prava za koja postoji preovlađujuća praksa država koja podržava to pravilo, uz učestale dokaze povreda tog pravila. Tamo gde uz povrede imamo i izgovore ili opravdanja zainteresovane strane i/ili osude drugih država, one nisu takve prirode da bi dovodile u pitanje postojanje pravila koje je u pitanju. Države koje žele da promene postojeće pravilo međunarodnog običajnog prava treba da to učine kroz svoju zvaničnu praksu i da tvrde da su u pravu da tako rade.

Drugo, da bi se stvorilo pravilo opšteg međunarodnog običajnog prava, praksa zainteresovanih država mora biti *i opsežna i reprezentativna*. Ne mora, međutim, da bude univerzalna; dovoljna je „opšta“ praksa.¹³ Nije potreban precizan broj ili postotak država. Jedan od razloga zbog kojeg je nemoguće staviti tačnu brojku na zahtevane razmere učešća jeste taj što je kriterijum u osnovi kvalitativan, a ne kvantitativan. Drugim rečima, to nije samo pitanje koliko država učestvuje u praksi, već i koje su to države.¹⁴ Kako kaže Međunarodni sud pravde u *Slučajevima epikontinentalnog pojasa Severnog mora*, praksa mora „uključivati one države čiji su interesi posebno pogođeni.“¹⁵

Ovo razmatranje ima dve posledice: (1) ako učestvuju sve „posebno pogođene države“, nebitno je za većinu država da su aktivno učestvovalе, već su se morale

¹⁰ Izraz „česta“ u ovom kontekstu dolazi od Ser Hamfri Valdkoka, „General Course on Public International Law“, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, vol. 106, 1962, str. 44.

¹¹ Međunarodni sud pravde, *North Sea Continental Shelf cases*, vidi belešku 7, str. 43, § 74.

¹² Vidi Međunarodni sud pravde, *Slučaj vojnih i paravojnih aktivnosti u i protiv Nikaragve (Nicaragua v. United States)*, Merits, judgement, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, str. 98, § 186. (tekst se može naći u: Marko Sasoli i Antoan Buvije, *Kako pravo štiti u ratu? Slučajevi i dokumenta*, izdanje MKCK Beograd, 2003. g.)

¹³ International Law Association, Final Report of the Committee on the Formation of Customary (General) International Law, Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law, Report of the Sixty-Ninth Conference, London, 2000, Princip 14, str. 734 (u daljem tekstu „ILA Report“)

¹⁴ *Ibid.*, komentari (d) i (e) na Princip 14, strane 736-737.

¹⁵ Međunarodni sud pravde, *North Sea Continental Shelf cases*, vidi belešku 7., str. 43, § 74.

barem složiti sa praksom „posebno pogođene države“; i (2) ako „posebno pogođene države“ ne prihvataju praksu, ona ne može prerasti u pravilo međunarodnog običajnog prava, iako se jednoglasnost ne zahteva, kako smo već objasnili.¹⁶ Ko je „posebno pogođen“ po međunarodnom humanitarnom pravu može varirati prema okolnostima. Po pitanju zakonitosti upotrebe laserskog oružja za oslepljivanje, na primer, „posebno pogođene države“ uključuju one koje su identifikovane da su bile u procesu razvoja takvog oružja, iako su druge države mogle potencijalno da pate zbog njegove upotrebe. Slično tome, države čije stanovništvo ima potrebe za humanitarnom pomoći su „posebno pogođene“ kao i države koje često pružaju takvu pomoć. U pogledu bilo kog pravila međunarodnog humanitarnog prava, države koje su učestvovalе u oružanom sukobu su „posebno pogođene“ kada je njihova praksa, koja je ispitivana za određeno pravilo, bila od važnosti za oružani sukob. Iako može da bude posebno pogođenih država u određenim područjima međunarodnog humanitarnog prava, takođe je istina da sve države imaju pravni interes u zahtevu za poštovanje međunarodnog humanitarnog prava od strane drugih država, čak i ako one nisu strane u sukobu.¹⁷ Osim toga, sve države mogu da imaju posledice od sredstava i metoda ratovanja upotrebljenih od strane drugih država. Kao rezultat toga, mora se razmatrati praksa svih država, bez obzira da li su one „posebno pogođene“ u strogoj značenju tog pojma, ili ne.

Studija nije zauzela stav o tome da li je pravno moguće biti „stalni oponent“ u odnosu na običajna pravila međunarodnog humanitarnog prava. Dok mnogi komentatori veruju da nije moguće biti stalni oponent u slučaju pravila *jus cogens*, postoje i drugi koji sumnjaju u kontinuiranu valjanost sveukupnog koncepta stalnog suprotstavljanja.¹⁸ Ako se prihvata da je pravno moguće biti stalni oponent, zainteresovana država morala se suprotstaviti pojavi nove norme dok se ona stvarala i nastaviti da se istrajno suprotstavlja nakon toga; ne može se biti „naknadni oponent“.¹⁹

Dok će obično proteći neko vreme pre nego se pojavi pravilo međunarodnog običajnog prava, nema određenog vremenskog okvira. Radije se može reći da se radi o akumulaciji prakse dovoljne učestalosti, u smislu jednoobraznosti, opsega i reprezentativnosti, što je odlučujući faktor.²⁰

Opinio juris

Zahtev za *opinio juris* kod utvrđivanja postojanja pravila međunarodnog običajnog prava odnosi se na pravno ubeđenje da se određena praksa primenjuje „jer im to pravo pripada“. Oblik u kojem su praksa i pravno ubeđenje izraženi

¹⁶ ILA Report, vidi belešku 13, komentar (e) na Princip 14, str. 737.

¹⁷ Vidi *Customary International Humanitarian Law*, vidi belešku 4, tom I, komentari pravila 144.

¹⁸ Za podrobnu diskusiju o ovom pitanju, vidi Maurice H. Mendelson, „The Formation of International Law“, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. 272, 1998, str. 227-244.

¹⁹ ILA Report, vidi belešku 13, komentar (b) na Princip 15, str. 738.

²⁰ *Ibid.*, komentar (b) na Princip 12, str. 731.

mogu se razlikovati u tome da li pravilo koje je u pitanju sadrži zabranu, obavezu ili samo pravo da se na određeni način postupa.

Za vreme rada na studiji, pokazalo se kao veoma teško i u velikoj meri teoretski da se strogo odvoje elementi prakse i pravnog ubeđenja. Često isti akt odražava i praksu, i pravno ubeđenje. Kako je istaklo Udruženje za međunarodno pravo, Međunarodni sud pravde „nije u stvari rekao da samo zbog toga što postoje (navodno) različiti elementi u običajnom pravu, isto ponašanje ne može da manifestuje oboje. Često je teško, ili čak nemoguće, da se razdvoje ta dva elementa.“²¹ Ovo pogotovo jer se verbalni akti, kao što su vojni priručnici, istovremeno računaju kao praksa država i često odražavaju pravna ubeđenja države o kojoj se radi.

Kada imamo dovoljno čestu praksu, *opinio juris* je uopšteno sadržan unutar te prakse i, kao rezultat toga, obično nije potrebno da se odvojeno demonstrira postojanje *opinio juris*. Međutim, u situacijama gde je praksa dvosmislena, *opinio juris* igra važnu ulogu kod određivanja da li ta praksa vodi ka stvaranju običaja. Ovo je čest slučaj sa propustima, kada države ne čine ništa ili ne reaguju, ali nije jasno zašto. U ovakvim slučajevima su i Međunarodni sud pravde i njegov prethodnik, Stalni sud međunarodne pravde, pokušavali da ustanove odvojeno postojanje *opinio juris* da bi odredili da li instance dvosmislene prakse vode ka stvaranju međunarodnog običajnog prava.²²

Na polju međunarodnog humanitarnog prava, gde mnoga pravila zahtevaju uzdržavanje od određenog ponašanja, propusti predstavljaju naročit problem u procenjivanju *opinio juris*, jer mora da se dokaže da uzdržavanje nije slučajnost, već da je zasnovano na zakonitom očekivanju. Kada je takav zahtev za uzdržavanjem indikovao u međunarodnim instrumentima i zvaničnim izjavama, postojanje pravnog zahteva za uzdržavanjem od ponašanja o kome se radi obično može da bude dokazano. Pored toga, do takvog uzdržavanja može da dođe nakon što je ponašanje koje je u pitanju stvorilo određenu protivrečnost, koja je takođe od pomoći da pokaže da uzdržavanje nije bilo slučajno, mada nije uvek lako dokazati da je do uzdržavanja došlo zbog osećanja pravne obaveze.

Uticaj ugovornog prava

Ugovori su takođe važni kod određivanja postojanja međunarodnog običajnog prava, zato što pomažu da se rasvetli kako države vide određena pravila

²¹ *Ibid.*, str. 718, § 10(c). za dublju analizu ovog pitanja, vidi Peter Haggemacher, „La doctrine des deux éléments du droit coutumier dans la pratique de la Cour internationale“, *Revue générale de droit international public*, vol. 90, 1986, str. 5.

²² Vidi npr. Stalni sud međunarodne pravde, *Slučaj Lotus (France v. Turkey)*, presuda, 7. septembra 1927.g., *PCIJ Ser. A*, Br. 10, str. 28 (sud je utvrdio da se države nisu uzdržavale od gonjenja prekršaja na brodovima zbog toga što su smatrale da im je zabranjeno da to čine); Međunarodni sud pravde, *North Sea Continental Shelf cases*, vidi belešku 7, str. 43-44, §§ 76-77 (sud je utvrdio da države nisu ograničile svoj epi-kontinentalni pojas na osnovu principa jednake razdaljine zbog toga što su se osećale obavezima da tako urade); ILA Report, vidi belešku 13, Princip 17(iv) i komentar.

međunarodnog prava. Stoga su ratifikacija, tumačenje i primena ugovora, uključujući i rezerve, i izjave tumačenja kod ratifikacije, uključene u studiju. U *Slučajevima epikontenetalnog pojasa Severnog mora*, Međunarodni sud pravde je izneo jasan stav da je stepen ratifikacije ugovora važan za procenu međunarodnog običajnog prava. U tom slučaju Sud je izjavio da „broj ratifikacija i pristupanja koja su do sada obezbeđena [39], iako za poštovanje, jedva da je dovoljan“, posebno u kontekstu gde je praksa van ugovora bila protivrečna.²³ Suprotno tome, u *Slučaju Nikaragva*, kod procenjivanja običajnog statusa pravila o nemešanju, Sud je dao veliku težinu činjenici da je Povelja Ujedinjenih nacija gotovo univerzalno ratifikovana.²⁴ Može čak da bude slučaj da odredba ugovora odražava običajno pravo, čak i ako ugovor još nije stupio na snagu, pod uslovom da ima dovoljno slične prakse uključujući onu od posebno pogodjenih država, tako da ostaje mala verovatnost značajnog suprotstavljanja pravilu koje je u pitanju.²⁵

U praksi, pravljenje nacrtu ugovornih normi pomaže da se privuče pažnja svetskih pravnih stručnjaka i ima nesporan uticaj na kasnije ponašanje i pravno ubeđenje država. Međunarodni sud pravde priznao je ovo u svojoj presudi u *Slučaju epikontinentalnog pojasa* u kojoj se kaže da „multilateralne konvencije mogu da igraju važnu ulogu kod beleženja i definisanja pravila koja proizlaze iz običaja ili kod njihovog razvoja.“²⁶ Sud je na ovaj način potvrdio da ugovori mogu kodifikovati postojeće međunarodno običajno pravo, ali mogu i da postave osnove za razvoj novih običaja zasnovanih na normama sadržanim u tim ugovorima. Sud je išao čak dotle da izjavi da „može da bude ... da veoma široko i reprezentativno učešće u konvenciji može samo po sebi da bude dovoljno, pod uslovom da su uključene države čiji su interesi bili posebno pogodeni.“²⁷

Studija je uzela oprezan pristup da rasprostranjena ratifikacija predstavlja samo pokazatelj i treba da bude procenjena u odnosu na ostale elemente prakse, naročito prakse država koje nisu članice ugovora koji je u pitanju. Konzistentna praksa država nečlanica smatrana je važnim pozitivnim dokazom. Suprotna praksa država nečlanica, međutim, smatrana je važnim negativnim dokazom. Praksa država članica *vis-à-vis* država nečlanica je, takođe, posebno važna.

Stoga se studija nije ograničila na praksu država nečlanica odgovarajućih ugovora međunarodnog humanitarnog prava. Ograničiti studiju na razmatranje

²³ Međunarodni sud pravde, *North Sea Continental Shelf cases*, vidi belešku 7, str. 42, § 73.

²⁴ Međunarodni sud pravde, *Slučaj vojnih i paravojnih aktivnosti u i protiv Nikaragve*, vidi belešku 12, str. 99-100, § 188. Drugi važan činilac kod odluke Suda bio je taj što su rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija naišle na široko odobravanje, posebno Rezolucija 2625 (XXV) o prijateljskim odnosima između država, koja je usvojena bez glasanja.

²⁵ Međunarodni sud pravde, *Continental Shelf case*, vidi belešku 6, str. 33, § 34. (Sud je smatrao da je koncept ekonomske zone isključenja postao deo međunarodnog običajnog prava, iako Konvencija Ujedinjenih nacija o pravu mora još nije stupila na snagu, jer je broj slučajeva ekonomske zone isključenja porastao na 56, gde je uključeno i nekoliko posebno pogodjenih država).

²⁶ Međunarodni sud pravde, *Continental Shelf case*, vidi belešku 6, str. 29-30, § 27.

²⁷ Međunarodni sud pravde, *North Sea Continental Shelf cases*, vidi belešku 7, str. 42, § 73; vidi takođe ILA Report, vidi belešku 13, Principi 20-21, 24, 26 i 27, str. 754-765.

prakse 30-ak država koje nisu ratifikovale Dopunske protokole, na primer, ne bi bilo u saglasnosti sa zahtevom da međunarodno običajno pravo bude zasnovano na rasprostranjenosti i reprezentativnoj praksi. Zbog toga, procena postojanja običajnog prava je uzela u obzir da su, u vreme kad je studija objavljena, I Dopunski protokol ratifikovale 162 države, a II Dopunski protokol 157 država.

Treba istaći da studija nije imala za cilj da odredi običajnu prirodu svakog ugovornog pravila međunarodnog humanitarnog prava i, kao rezultat, nije obavezno sledila strukturu postojećih ugovora. Ovo je pre pokušaj da se analiziraju određena pitanja kako bi se ustanovilo koja pravila međunarodnog običajnog prava mogu induktivno da se identifikuju na osnovu državne prakse u odnosu na ova pitanja. Budući da izabrani pristup ne analizira svaku ugovornu odredbu sa namerom da ustanovi da li je običajna ili ne, ne može se zaključiti da neka ugovorna odredba nije običajna iz pukog razloga što se ne pojavljuje kao takva u studiji.

Organizacija studije

Da bi se odredio najbolji način da se ispuni mandat poveren MKCK, autori su konsultovali grupu akademskih stručnjaka za međunarodno humanitarno pravo, koji su činili Upravni odbor studije.²⁸ Upravni odbor je usvojio plan akcije u junu 1996. g. i istraživanje je započelo sledećeg oktobra. Istraživanje je sprovedeno upotrebom nacionalnih i međunarodnih izvora koji odražavaju praksu država i bilo je fokusirano na šest delova studije identifikovanih u planu akcije:

- Princip razlikovanja
- Posebno zaštićena lica i objekti
- Posebni metodi ratovanja
- Oružja
- Postupanje sa civilima i licima *hors de combat*
- Primena

Istraživanje nacionalnih izvora

Budući da su nacionalni izvori lakše dostupni iz zemlje, odlučeno je da se traži saradnja nacionalnih istraživača. U ovu svrhu identifikovan je istraživač ili grupa istraživača u gotovo 50 država (9 u Africi, 11 u Americi, 15 u Aziji, 1 u Australiji i 11 u Evropi) od kojih je zatraženo da sačine izveštaj o praksi njihove države.²⁹

²⁸ Upravni odbor su činili profesori Georges Abi-Saab, Salah El.Din Amer, Ove Bring, Eric David, John Dugard, Florentino Feliciano, Horst Fischer, Françoise Hampson, Theodor Meron, Djamchid Momtaz, Milan Šahović i Raúl Emilio Vinuesa.

²⁹ Afrika: Alžir, Angola, Bocvana, Egipat, Etiopija, Nigerija, Ruanda, Južna Afrika i Zimbabve; Amerike: Argentina, Brazil, Kanada, Čile, Kolumbija, Kuba, Salvador, Nikaragva, Peru, Sjedinjene Američke Države i Urugvaj; Azija: Kina, Indija, Indonezija, Iran, Irak, Izrael, Japan, Jordan, Republika Koreja, Kuvajt, Libanon, Malezija, Pakistan, Filipini i Sirija; Australija; Evropa: Belgija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Francuska, Nemačka, Italija, Holandija, Ruska Federacija, Španija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Jugoslavija.

Države su izabrane na osnovu geografske zastupljenosti, kao i na osnovu nedavnih iskustava u različitim vrstama oružanog sukoba u kojima su korišćeni različiti metodi ratovanja.

Vojni priručnici i nacionalno zakonodavstvo država koje nisu obuhvaćene izveštajima o praksi država takođe su bili sakupljeni i proučeni. Ovaj posao je olakšala mreža delegacija MKCK širom sveta i velika kolekcija nacionalnih zakonodavstava sakupljena od strane Savetodavne službe za međunarodno humanitarno pravo MKCK.

Istraživanje međunarodnih izvora

Praksa država koja proističe iz međunarodnih izvora sakupljena je od strane šest timova, od kojih se svaki koncentrisao na jedan deo studije.³⁰ Ovi timovi su istraživali praksu u okviru Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija, uključujući Afričku uniju (bivša Organizacija afričkog jedinstva), Savet Evrope, Savet za saradnju u Zalivu, Evropsku uniju, Ligu arapskih država, Organizaciju američkih država, Organizaciju islamske konferencije i Organizaciju za bezbednost i saradnju u Evropi. Međunarodna sudska praksa je takođe sakupljena u onolikoj meri koliko pruža dokaze postojanja pravila međunarodnog običajnog prava.

Istraživanje u arhivima Međunarodnog komiteta Crvenog krsta

Da bi se dopunilo sprovedeno istraživanje nacionalnih i međunarodnih izvora, MKCK je pregledao svoje vlastite arhive koje se odnose na gotovo 40 nedavnih oružanih sukoba (21 u Africi, 2 u Americi, 8 u Aziji i 8 u Evropi).³¹ Uopšteno gledano, ovi sukobi su odabrani tako da države i sukobi koji nisu obrađeni državnom praksom takođe budu obuhvaćeni.

Rezultat ovog trostranog pristupa – istraživanje nacionalnih, međunarodnih i izvora MKCK – jeste da je citirana praksa iz svih delova sveta. Po prirodi stvari, međutim, ovo istraživanje ne može da se smatra potpunim. Studija se naročito fokusirala na praksu iz poslednjih 30 godina, da bi obezbedili da rezultat bude

³⁰ Princip razlikovanja: profesor Georges Abi-Saab (izveštač) i Jean-François Quéguiner (istraživač); Posebno zaštićena lica i objekti: profesor Horst Fischer (izveštač) i Gregor Schotten i Heike Spieker (istraživači); Posebni metodi ratovanja: profesor Theodor Meron (izveštač) i Richard Desgagné (istraživač); Oružja: profesor Ove Bring (izveštač) i Gustaf Lind (istraživač); Postupanje sa civilima i licima *hors de combat*: Françoise Hampson (izveštač) i Camille Giffard (istraživač); Primena: Eric David (izveštač) i Richard Desgagné (istraživač).

³¹ Afrika: Angola, Burundi, Čad, Čad-Libija, Demokratska Republika Kongo, Džibuti, Eritreja-Jemen, Etiopija (1973-1994), Liberija, Mozambik, Namibija, Nigerija-Kamerun, Ruanda, Senegal, Senegal-Mauritanija, Sijera Leone, Somalija, Somalija-Etiopija, Sudan, Uganda i Zapadna Sahara; Amerike: Gvatemala i Meksiko; Azija: Avganistan, Kambodža, Indija (Džamu i Kašmir), Papua Nova Gvineja, Šrilanka, Tadžikistan, Jemen i Jemen-Eritreja (takode pod Afrika); Evropa: Jermenija-Azerbejdžan (Nagorno-Karabah), Kipar, Bivša Jugoslavija (sukob u Jugoslaviji (1991-1992), sukob u Bosni i Hercegovini (1992-1996), sukob u Hrvatskoj (Krajina) (1992-1995)), Gruzija (Abhazija), Ruska Federacija (Čečenija) i Turska.

ponavljanje savremenog međunarodnog običajnog prava, ali, tamo gde je to od važnosti, starija praksa je takođe citirana.

Konsultacije sa stručnjacima

U prvom krugu konsultacija, MKCK je pozvao međunarodne timove istraživača da pripreme rezime koji sadrži preliminarnu procenu običajnog međunarodnog humanitarnog prava na osnovu sakupljene prakse. O ovim rezimeima je razgovarano u Upravnom odboru na tri sastanka u Ženevi 1998. g. Rezimei su revidirani i, za vreme drugog kruga konsultacija, podneti grupi akademskih i vladinih stručnjaka iz svih delova sveta. Ovi stručnjaci su u vlastitom svojstvu pozvani od MKCK da bi prisustvovali na dva sastanka sa Upravnim odborom u Ženevi 1999. g, na kojima su pomogli da se evaluiira sakupljena praksa i ukazali na neku naročitu praksu koja je bila izostavljena.³²

Pisanje izveštaja

Ocena Upravnog odbora, nakon što je preispitana od strane akademskih i vladinih stručnjaka, služila je kao osnova za pisanje konačnog izveštaja. Autori studije su preispitali praksu, ponovo procenili postojanje običaja, preispitali formulaciju i poredak pravila i napravili nacrt komentara. Nacrti ovih tekstova podneti su Upravnom odboru, grupi akademskih i vladinih stručnjaka i Pravnom odeljenju MKCK da daju svoje komentare. Tekst je dalje ažuriran i finaliziran, uzimajući u obzir primljene komentare.

Rezime

Velika većina odredbi Ženevskih konvencija, uključujući zajednički član 3, smatraju se delom međunarodnog običajnog prava.³³ Nadalje, budući da su sada 192 zemlje članice Ženevskih konvencija, one su obavezujuće za gotovo sve države po pitanju ugovornog prava. Stoga običajna priroda odredbi Konvencija nije kao takva bila predmet studije. Studija se fokusirala na pitanja regulisana

³² Sledeći akademski i vladini stručnjaci su učestvovali u ličnom svojstvu u ovim konsultacijama: Abdallah Ad-Douri (Irak), Paul Berman (Ujedinjeno Kraljevstvo), Sadi Çaycý (Turska), Michael Cowling (Južna Afrika), Edward Cummings (Sjedinjene Američke Države), Antonio de Icaza (Meksiko), Yoram Dinstein (Izrael), Jean-Michael Favre (Francuska), William Fenrick (Kanada), Dieter Fleck (Nemačka), Juan-Carlos Gómez Ramirez (Kolumbija), Jamshed A. Hamid (Pakistan), Arturo Hernández-Basave (Meksiko), Ibrahim Idriss (Etiopija), Hassan Kassem Jouni (Liban), Kenneth Keith (Novi Zeland), Githu Muigai (Kenija), Rein Müllerson (Estonija), Bara Niang (Senegal), Mohamed Olwan (Jordan), Raul C. Pangalangan (Filipini), Stelios Perrakis (Grčka), Paulo Sergio Pinheiro (Brazil), Arpád Prandler (Mađarska), Pemmaraju Sreenivasa Rao (Indija), Kamilo Reyes Rodriguez (Kolumbija), Itse E. Sagay (Nigerija), Harold Sandoval (Kolumbija), Somboon Sangianbut (Tajland), Marat A. Sarsembayev (Kazahstan), Muhamed Aziz Shukri (Sirija), Parlaungan Sihombing (Indonezija), Geoffrey James Skillen (Australija), Guoshun Sun (Kina), Bakhtyar Tuzmukhamedov (Rusija) i Karol Wolfke (Poljska).

³³ Međunarodni sud pravde, *Zakonitost pretnje upotrebom ili upotrebe nuklearnog oružja*, vidi belešku 8, str. 257-258, §§ 79 i 82 (u pogledu Ženevskih konvencija) i *Slučaj vojnih i paravojnih aktivnosti u i protiv Nikaragve*, vidi belešku 12, str. 114, § 218 (u pogledu zajedničkog člana 3).

ugovorima koji nisu univerzalno ratifikovani, naročito Dopunskim protokolima, Haškom konvencijom o zaštiti kulturnih dobara i specifičnim konvencijama koje regulišu upotrebu oružja.

Opis pravila međunarodnog običajnog prava, u daljem tekstu, nema nameru da objasni zašto su ta pravila smatrana običajnim, niti predstavlja praksu na osnovu koje je došlo do ovog zaključka. Objašnjenje zbog čega je pravilo smatrano običajnim može da se pronađe u tomu I studije, dok se odgovarajuća praksa može pronaći u tomu II.

Međunarodni oružani sukobi

I Dopunski protokol kodifikovao je postojeća pravila međunarodnog običajnog prava, ali je postavio i osnove za stvaranje novih običajnih pravila. Praksa sakupljena u okviru studije najbolje svedoči o ogromnom uticaju I Dopunskog protokola na praksu država, ne samo u međunarodnim, već i u nemeđunarodnim oružanim sukobima (vidi dalji tekst). Naročito, studija je utvrdila da su osnovni principi I Dopunskog protokola veoma široko prihvaćeni, mnogo šire nego što bi sugerisao spisak ratifikacija I Dopunskog protokola.

Čak i ako studija nije imala za cilj da odredi običajnu prirodu specifičnih ugovornih odredbi, na kraju je postalo jasno da postoji mnogo običajnih pravila koja su identična sa onima sadržanim u ugovornom pravu. Primeri pravila za koja je utvrđeno da su običajna i koja imaju odgovarajuće odredbe u I Dopunskom protokolu uključuju: princip razlikovanja između civila i boraca, te između civilnih objekata i vojnih ciljeva;³⁴ zabranu napada bez razlikovanja ciljeva;³⁵ princip proporcionalnosti prilikom napada;³⁶ obavezu preduzimanja mera predostrožnosti u napadu i u pogledu posledica napada;³⁷ obavezu da se poštuju i zaštite sanitetsko i versko osoblje, sanitetske jedinice i transporti,³⁸ osoblje i objekti za humanitarnu pomoć³⁹ i civilni novinari;⁴⁰ obavezu zaštite medicinske delatnosti;⁴¹ zabranu napada na nebranjena mesta i demilitarizovane zone;⁴² obavezu davanja milosti i da se zaštiti neprijatelj *hors de combat*;⁴³ zabranu izgladnjivanja;⁴⁴ zabranu napada na objekte neophodne za preživljavanje civilnog stanovništva;⁴⁵ zabranu nepravilne upotrebe oznaka i perfidije;⁴⁶ obavezu poštovanja osnovnih garancija

³⁴ Vidi *Običajno međunarodno humanitarno pravo*, vidi belešku 4, tom I, Pravila 1 i 7.

³⁵ Vidi *ibid*, Pravila 11-13.

³⁶ Vidi *ibid*, Pravilo 14.

³⁷ Vidi *ibid*, Pravila 15-24.

³⁸ Vidi *ibid*, Pravila 25 i 27-30.

³⁹ Vidi *ibid*, Pravila 31-32.

⁴⁰ Vidi *ibid*, Pravilo 34.

⁴¹ Vidi *ibid*, Pravilo 26.

⁴² Vidi *ibid*, Pravilo 36-37.

⁴³ Vidi *ibid*, Pravilo 46-48.

⁴⁴ Vidi *ibid*, Pravilo 53.

⁴⁵ Vidi *ibid*, Pravilo 54.

⁴⁶ Vidi *ibid*, Pravilo 57-65.

datih civilima i licima *hors de combat*;⁴⁷ obavezu odgovornosti za nestala lica;⁴⁸ i posebnu zaštitu dodeljenu ženama i deci.⁴⁹

Nemeđunarodni oružani sukobi

U poslednje dve decenije, bilo je dosta primera prakse koja insistira na primeni međunarodnog humanitarnog prava u ovoj vrsti sukoba. Ova praksa je imala značajan uticaj na stvaranje običajnog prava primenjivog u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Poput I Dopunskog protokola, II Dopunski protokol je imao dalekosežni efekat na ovu praksu i, kao rezultat toga, mnoge njegove odredbe se sada smatraju delom običajnog međunarodnog prava. Primeri pravila koja se smatraju običajnim i koja imaju odgovarajuću odredbu u II Dopunskom protokolu obuhvataju: zabranu napada na civile;⁵⁰ obavezu poštovanja i zaštite sanitetskog i verskog osoblja, sanitetskih jedinica i transporta;⁵¹ obavezu zaštite medicinske delatnosti;⁵² zabranu izgladnjivanja;⁵³ zabranu napada na objekte neophodne za preživljavanje civilnog stanovništva;⁵⁴ obavezu poštovanja osnovnih garancija datih civilima i licima *hors de combat*;⁵⁵ obavezu traženja i poštovanja i zaštite ranjenika, bolesnika i brodolomnika;⁵⁶ obavezu traženja i poštovanja mrtvih;⁵⁷ obavezu zaštite lica lišenih slobode;⁵⁸ zabrani prisilnog preseljavanja civila;⁵⁹ i posebnu zaštitu dodeljenu ženama i deci.⁶⁰

Međutim, najznačajniji doprinos običajnog međunarodnog humanitarnog prava regulisanju unutrašnjih oružanih sukoba jeste taj da ono ide dalje od odredbi II Dopunskog protokola. Zaista, praksa je stvorila znatan broj običajnih pravila koja su detaljnija od često rudimentarnih odredbi u II Dopunskom protokolu i na taj način su popunjene značajne praznine kod regulisanja unutrašnjih sukoba.

Na primer, II Dopunski protokol sadrži rudimentarno regulisano vođenje neprijateljstva. Član 13. propisuje da „civilno stanovništvo i pojedinci civili neće biti predmet napada ... ukoliko ne uzimaju direktno učešće u neprijateljstvima“. Za razliku od I Dopunskog protokola, II Dopunski protokol ne sadrži posebna pravila i definicije u pogledu principa razlikovanja i proporcionalnosti.

Praznine kod regulisanja vođenja neprijateljstva u II Dopunskom protokolu bile su, međutim, u velikoj meri popunjene kroz praksu država, koja je vodila

⁴⁷ Vidi *ibid*, Pravilo 87-105.

⁴⁸ Vidi *ibid*, Pravilo 117.

⁴⁹ Vidi *ibid*, Pravilo 134-137.

⁵⁰ Vidi *ibid*, Pravilo 1.

⁵¹ Vidi *ibid*, Pravilo 25 i 27-30.

⁵² Vidi *ibid*, Pravilo 26.

⁵³ Vidi *ibid*, Pravilo 53.

⁵⁴ Vidi *ibid*, Pravilo 54.

⁵⁵ Vidi *ibid*, Pravilo 87-105.

⁵⁶ Vidi *ibid*, Pravilo 109-111.

⁵⁷ Vidi *ibid*, Pravilo 112-113.

⁵⁸ Vidi *ibid*, Pravilo 118-119, 121 i 125.

⁵⁹ Vidi *ibid*, Pravilo 129.

⁶⁰ Vidi *ibid*, Pravilo 134-137.

stvaranju pravila paralelnih sa onima iz I Dopunskog protokola, ali primenjivih kao običajno pravo u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Ovo obuhvata osnovne principe vođenja neprijateljstava i uključuje pravila o posebno zaštićenim licima i objektima i posebnim metodima ratovanja.⁶¹

Slično tome, II Dopunski protokol sadrži samo opšte odredbe o humanitarnoj pomoći za ugroženo civilno stanovništvo. Član 18(2) propisuje da „ako je civilno stanovništvo izloženo neopravdanim patnjama zbog nestašice stvari neophodnih za život ... preduzeće se akcije pomoći za civilno stanovništvo koje su isključivo humanitarnog i nepristrasnog karaktera i koje se sprovode bez diskriminacije.“ Za razliku od I Dopunskog protokola, II Dopunski protokol ne sadrži posebne odredbe kojima se zahteva poštovanje i zaštita humanitarnog osoblja i objekata i koje obavezuju strane u sukobu da dozvole i olakšaju brz i nesmetan prolaz humanitarne pomoći za ugrožene civile, te da obezbede slobodu kretanja ovlašćenog humanitarnog osoblja, iako se može reći da su takvi zahtevi sadržani u članu 18(2) Protokola. Ovi zahtevi su se, međutim, iskristalisali u međunarodno običajno pravo primenjivo i u međunarodnim, i u nemeđunarodnim oružanim sukobima, kao rezultat rasprostranjene, reprezentativne i gotovo jednoobrazne prakse

Treba primetiti da, u ovom pogledu, dok i I i II Protokol zahtevaju pristanak strana zainteresovanih da do ovih akcija dopremanja pomoći dođe,⁶² veći deo sakupljene prakse ne pominje ovaj zahtev. I pored toga, očigledno je da humanitarna organizacija ne može delovati bez pristanka zainteresovane strane. Međutim, ne sme se arbitrarno odbiti davanje dozvole. Ukoliko je utvrđeno da civilnom stanovništvu preti izgladnjivanje, a humanitarna organizacija koja pruža pomoć na nepristrasnoj i nediskriminatornoj osnovi može da poboljša situaciju, strana je obavezna da dâ svoj pristanak.⁶³ Dok se ne može samovoljno odbiti davanje pristanka, praksa priznaje da zainteresovana strana može vršiti kontrolu akcije pomoći i da humanitarno osoblje mora poštovati domaće zakone o pristupu teritoriji i bezbednosne zahteve koji su na snazi.

Pitanja koja zahtevaju dalje pojašnjenje

Studija je, takođe, otkrila nekoliko područja gde praksa nije jasna. Na primer, dok su termini „borci“ i „civilni“ jasno definisani u međunarodnim oružanim sukobima,⁶⁴ u nemeđunarodnim oružanim sukobima praksa je dvosmislena, u pogle-

⁶¹ Vidi npr. *ibid.*, Pravila 7-10 (razlikovanje između civilnih objekata i vojnih ciljeva), Pravila 11-13 (napadi bez razlikovanja ciljeva), Pravilo 14 (proporcionalnost u napadu), Pravila 15-21 (predostrožnost prilikom napada); Pravila 22-24 (predostrožnosti u pogledu posledica napada); Pravila 31-32 (humanitarno osoblje i objekti); Pravilo 34 (civilni novinari); Pravila 35-37 (zaštićene zone); Pravila 46-48 (uskraćivanje milosti); Pravila 55-56 (pristup humanitarnoj pomoći) i pravila 57-65 (obmana).

⁶² Vidi I Dopunski protokol, Član 70(1) i II Dopunski protokol, član 18(2).

⁶³ Vidi Yves Sandoz, Christophe Swinarsky, Bruno Zimmermann (eds.), *Commentary on the Additional Protocols*, ICRC, Geneva, 1987, § 4885; vidi takođe § 2805.

⁶⁴ Vidi *Customary International Humanitarian Law*, vidi belešku 4, tom I, Pravilo 3 (borci), Pravilo 4 (oružane snage) i Pravilo 5 (civilni i civilno stanovništvo)

du vođenja neprijateljstava, po pitanju da li se pripadnici naoružanih pobunjeničkih grupa smatraju pripadnicima oružanih snaga ili civilima. Naročito nije jasno da li su pripadnici naoružanih pobunjeničkih grupa civili koji gube zaštitu od napada dok direktno učestvuju u neprijateljstvima, ili su pripadnici tih grupa kao takvi podložni napadu. Ovaj nedostatak jasnoće reflektuje se i u ugovornom pravu. II Dopunski protokol, na primer, ne sadrži definiciju civila ili civilnog stanovništva, iako se ovi izrazi koriste u nekoliko odredbi.⁶⁵ Kasniji ugovori, primenjivi u nemeđunarodnim oružanim sukobima, na sličan način koriste termin civili i civilno stanovništvo ne definišući ih.⁶⁶

Slično područje neodređenosti koje pogađa i međunarodne, i nemeđunarodne oružane sukobe, jeste odsustvo precizne definicije termina „direktno učešće u neprijateljstvima“. Gubitak zaštite od napada je jasan i neosporan kada civil koristi oružje ili druga sredstva da bi počinio akte nasilja protiv neprijateljske ljudske ili materijalne sile. Ali, postoji i znatna praksa koja daje malo ili nimalo uputstava u vezi sa tumačenjem termina „direktno učešće“ u kojima se kaže, na primer, da treba da se uradi procena od slučaja do slučaja ili se jednostavno ponavlja opšte pravilo da direktno učešće u neprijateljstvima od strane civila uzrokuje gubitak zaštite od napada. Na ovo se odnosi i pitanje kako da se kvalifikuje lice u slučaju sumnje. Zbog ovih neodređenosti, MKCK nastoji da pojasni pojam direktnog učešća kroz niz sastanaka stručnjaka koji su počeli 2003. godine.⁶⁷

Drugo pitanje koje je i dalje otvoreno jeste tačan delokrug i primena principa proporcionalnosti u napadu. Dok je studija otkrila rasprostranjenu podršku ovom principu, ne daje više pojašnjenja od onih sadržanih u ugovornom pravu o tome kako da se napravi ravnoteža između vojne prednosti i slučajnih civilnih gubitaka.

Odabrana pitanja o vođenju neprijateljstava

I i II Dopunski protokol uveli su novo pravilo kojim se zabranjuju napadi na građevine i postrojenja koji sadrže opasne sile, čak i kada ti objekti predstavljaju vojne ciljeve, ukoliko takvi napadi mogu uzrokovati oslobađanje opasnih sila i, kao posledicu toga, ozbiljne gubitke među civilnim stanovništvom.⁶⁸ Mada nije jasno da li su ova specifična pravila postala deo običajnog prava, praksa pokazuje da su države svesne visokog rizika slučajnih gubitaka koji mogu da budu posledica napada na takve građevine i postrojenja kada oni predstavljaju vojni cilj. Sledstveno tome, oni prihvataju da u bilo kojem oružanom sukobu mora da

⁶⁵ II Dopunski protokol, čl. 13-15 i 17-18.

⁶⁶ Vidi npr. Izmenjeni i dopunjeni II Protokol Konvencije o određenim vrstama klasičnog oružja, član 3(7)-(11); III Protokol Konvencije o određenim vrstama klasičnog oružja, član 2; Otavska konvencija o antipersonalnim minama, preambula; Statut Međunarodnog krivičnog suda, čl 8(2)(e)(i), (iii) i (viii).

⁶⁷ Vidi npr. Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law, izveštaj pripremljen od strane Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, Ženeva, septembar 2003. g, dostupno na www.icrc.org.

⁶⁸ I Dopunski protokol, član 56(1) (koji, međutim, slede izuzeci u stavu 2) i II Dopunski protokol, član 15 (bez izuzetaka).

se posveti naročita pažnja u slučaju napada, kako bi se izbeglo oslobađanje opasnih sila i, kao posledica toga, ozbiljni gubici među civilnim stanovništvom, a za ovaj zahtev je utvrđeno da predstavlja deo međunarodnog običajnog prava u bilo kojem oružanom sukobu.

Sledeće novo pravilo koje je uvedeno I Dopunskim protokolom jeste zabrana upotrebe metoda ili sredstava ratovanja koji su namenjeni, ili od kojih se može očekivati, da izazovu opsežna, dugotrajna i ozbiljna oštećenja prirodne sredine. Od usvajanja I Dopunskog protokola, ova zabrana je dobila tako široku podršku u praksi država da se iskristalisala u običajno pravo, iako su neke države uporno zadržale stav da se pravilo ne odnosi na nuklearno oružje i da one, stoga, ne mogu biti njime obavezane u pogledu nuklearnog oružja.⁶⁹ Pored ovog specifičnog pravila, studija je utvrdila da se prirodna sredina smatra civilnim objektom i da je kao takva zaštićena istim principima i pravilima koji štite ostale civilne objekte, posebno principima razlikovanja i proporcionalnosti i zahtevom da se preduzmu mere predostrožnosti u napadu. Ovo znači da nijedan deo prirodne sredine ne može da bude cilj napada, osim ako se radi o vojnom cilju, te da je zabranjen napad na vojni cilj od kojeg se može očekivati da će izazvati slučajna oštećenja prirodne sredine koja bi bila prekomerna u odnosu na predviđenu konkretnu i direktnu vojnu prednost. U svom savetodavnom mišljenju u *Slučaju nuklearnog oružja*, na primer, Međunarodni sud pravde je izjavio da „države moraju imati u vidu obzire prema životnoj sredini pri izboru legitimnih vojnih ciljeva.“⁷⁰ Pored toga, od strana u sukobu se zahteva da preduzmu sve moguće mere predostrožnosti kod vođenja neprijateljstava, da bi izbegli i u svakom slučaju sveli na najmanju meru slučajnu štetu na prirodnoj sredini. Nedostatak naučne određenosti u pogledu posledica izvesnih vojnih operacija na prirodnu sredinu, ne oslobađa stranu u sukobu obaveze da preduzmu takve mere predostrožnosti.⁷¹

Postoje i pitanja koja nisu kao takva obrađena u Dopunskim protokolima. Na primer, Dopunski protokoli ne sadrže nikakvu posebnu odredbu u vezi sa zaštitom osoblja i objekata uključenih u mirovne misije. U praksi, međutim, takvom osoblju i objektima je data zaštita od napada jednaka onoj datoj civilima i civilnim objektima. Kao rezultat toga, pravilo koje zabranjuje napad na osoblje i objekte uključene u mirovnu misiju u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, sve dok imaju pravo na zaštitu datu civilima i civilnim objektima po međunarodnom humanitarnom pravu, razvilo se u okviru prakse država i uključeno je u Statut Međunarodnog krivičnog suda. Ono je sada deo međunarodnog običajnog prava primenjivog u bilo kojoj vrsti oružanih sukoba.⁷²

Određeni broj pitanja koja se odnose na vođenje neprijateljstava regulisan je Haškim pravilnikom. Ova pravila su dugo smatrana običajnim u međunarodnom

⁶⁹ Vidi *Customary International Humanitarian Law*, vidi belešku 4, tom I, Pravilo 45.

⁷⁰ Međunarodni sud pravde, *Zakonitost pretnje upotrebom i upotrebe nuklearnog oružja*, vidi belešku 8, § 30.

⁷¹ Vidi *Customary International Humanitarian Law*, vidi belešku 4, tom I, Pravilo 44.

⁷² Vidi *ibid*, pravilo 33.

oružanom sukobu.⁷³ Neka od ovih pravila, međutim, sada su prihvaćena kao običajna i u nemeđunarodnom oružanom sukobu. Na primer, davno uspostavljena pravila međunarodnog običajnog prava koja zabranjuju (1) uništavanje ili zaplenu imovine protivnika, osim ako je to zahtevano imperativnom vojnom potrebom, i (2) pljačku, primenjuju se jednako i u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Pljačka je nasilno oduzimanje privatne imovine od neprijateljskog stanovništva za privatnu ili ličnu upotrebu.⁷⁴ Obe zabrane ne odnose se na običajnu praksu uzimanja ratnog plena u vidu vojne opreme koje pripada suprotstavljenoj strani.

Po međunarodnom običajnom pravu, komandanti* mogu stupiti u neneprijateljske kontakte putem sredstava komunikacije, ali takav kontakt mora biti zasnovan na dobroj veri. Praksa pokazuje da ova komunikacija može da se izvrši putem posrednika poznatih kao *parlamentari*, ali i putem različitih drugih sredstava, kao što su telefon i radio. *Parlamentar* je lice koje pripada strani u sukobu, koje je ovlašćeno da ostvari komunikaciju sa drugom stranom u sukobu i koji je, kao rezultat toga, nepovrediv. Tradicionalni metod da se pokaže da je neko *parlamentar*, tako što nosi belu zastavu dok se približava, još uvek je važeći. Pored toga, priznata je praksa da strane mogu da apeluju na treće strane da olakšaju komunikaciju, na primer silu zaštitnicu ili nepristrasnu i neutralne humanitarnu organizaciju koja deluje kao supstitut sile zaštitnice, osobito MKCK, ali takođe i međunarodne organizacije i mirovne snage. Prikupljena praksa pokazuje da su različite institucije i organizacije delovale kao posrednici u pregovorima i u međunarodnim, i u nemeđunarodnim oružanim sukobima i da je to opšteprihvaćeno. Pravila koja se odnose na *parlamentare* potiču još iz Haškog pravilnika i dugo su smatrana običajnim u međunarodnom oružanom sukobu. Na osnovu prakse u poslednjih 50 godina, postala su običajna i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁷⁵

Praksa nam otkriva dva dela prava koja štite kulturna dobra. Prvi deo potiče još od Haškog pravilnika i zahteva da se u vojnim operacijama mora posebno pobrinuti da se izbegne oštećenje građevina posvećenih veri, umetnosti, nauci, obrazovanju ili dobrotvornim svrhama i istorijskih spomenika, osim ako se radi o vojnim ciljevima. Ona takođe zabranjuju zaplenu ili uništavanje ili namerno oštećenje takvih građevina i spomenika. Dok su ova pravila dugo smatrana običajnim u međunarodnim oružanim sukobima, ona su sada prihvaćena kao običajna i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.

⁷³ Vidi npr. Međunarodni vojni tribunal u Nirnbergu, *Case of the Major War Criminals*, Judgement, 1 October 1946, *Official Documents*, Vol. I, str. 253-254.

⁷⁴ Vidi Elements of Crimes for the International Criminal Court, Pillage as a war crime (član 8(2)(b)(xvi) i (e)(v) Statuta Međunarodnog krivičnog suda).

* Pod pojmom „komandant” podrazumevaju se sva lica koja imaju ovlašćenje da izdaju naredbe i naređenja, kao što su, npr. komandanti i komandiri (prim. prev.)

⁷⁵ Vidi *Customary International Humanitarian Law*, vidi belešku 4, tom I, Pravila 67-69.

Drugi deo zasniva se na posebnim odredbama Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara iz 1954. g. koja štiti „dobra od velike važnosti za kulturno nasleđe svih naroda“ i uvodi poseban znak razlikovanja kako bi se ta dobra identifikovala. Običajno pravo danas zahteva da se takvi objekti ne napadaju i ne koriste u svrhe koje ih mogu izložiti uništenju ili oštećenju, osim ako to zahteva imperativna vojna potreba. Ono takođe zabranjuje bilo koji oblik krađe, pljačke ili otuđenja, kao i bilo kakve akte vandalizma usmerene protiv takvih dobara. Ove zabrane odgovaraju odredbama sadržanim u Haškoj konvenciji i dokazuju uticaj koji je Konvencija imala na praksu država u pogledu zaštite važnih kulturnih dobara.

Oružja

Opšti principi kojima se zabranjuje upotreba oružja koja uzrokuju prekomerno ranjavanje ili nepotrebne patnje i oružja koja su po svojoj prirodi nediskriminatorna, smatrali su se običajnim u bilo kom oružanom sukobu. Pored toga, i u velikoj meri na osnovu ovih principa, praksa država je zabranila upotrebu (ili određene vrste upotrebe) nekoliko specifičnih oružja po običajnom međunarodnom pravu: otrove ili otrovno oružje; biološko oružje; hemijsko oružje; agense za kontrolu nereda kao metod ratovanja; herbicide kao metod ratovanja;⁷⁶ zrna koja se rasprsnu ili se lako spljošte u ljudskom telu; antipersonalna upotreba zrna koja eksplodiraju u ljudskom telu; oružja čiji je prvenstveni efekat da povrede fragmentima koji se ne mogu otkriti u ljudskom telu iks-zracima; mine iznenađenja koje su na bilo koji način spojene ili povezane sa predmetima ili licima koji imaju pravo na zaštitu po međunarodnom humanitarnom pravu, ili predmetima za koje se veruje da će privući civile; i lasersko oružje sa posebnom namenom, kao jedinom borbenom funkcijom ili jednom od borbenih funkcija, da uzrokuju trajno slepilo nezaštićenog oka.

Neka oružja koja nisu kao takva zabranjena običajnim pravom, ipak su podložna ograničenjima. Ovo je slučaj, na primer, sa kopnenim minama i zapaljivim oružjem.

Posebno se mora pobrinuti da se na najmanju meru svedu nediskriminatorni efekti kopnenih mina. Ovo uključuje, na primer, princip da strana u sukobu koja koristi kopnene mine mora da vodi zapisnik o njihovom polaganju, koliko je god moguće. Takođe, po prestanku neprijateljstava, strana u sukobu koja je koristila kopnene mine mora da ih ukloni ili da ih na drugi način učini neškodljivim za civile, ili da olakša njihovo uklanjanje.

⁷⁶ Ovo pravilo je povezano sa nekoliko drugih pravila međunarodnog običajnog prava, a to su zabrana biološkog i hemijskog oružja; zabrana napada na vegetaciju koja nije vojni cilj; zabrana napada koji bi izazvali slučajne gubitke civilnih života, povrede civila, oštećenje civilnih objekata, ili kombinaciju svih tih posledica, od koje se može očekivati da bude nesrazmerno velika u odnosu na predviđenu konkretnu i direktnu vojnu prednost; zabrana izazivanja rasprostranjenog, dugoročnog i teškog oštećenja prirodne sredine. Vidi *ibid.*, Pravilo 76.

Sa preko 140 ratifikacija Otavske konvencije, i određenim brojem ratifikacija u procesu, većina država je ugovorno vezana da neće više upotrebljavati, proizvoditi, praviti zalihe i vršiti transfer antipersonalnih kopnenih mina. Dok ova zabrana nije trenutno deo međunarodnog običajnog prava zbog značajne suprotne prakse država koje nisu članice Konvencije, gotovo sve države, uključujući i one koje nisu članice Otavske konvencije i nisu za to da se one odmah zabrane, priznale su da postoji potreba da se radi u pravcu konačne eliminacije antipersonalnih kopnenih mina.

Antipersonalna upotreba zapaljivih oružja je zabranjena, osim ako nije izvodljivo da se upotrebi manje škodljivo oružje da se lice izbaci iz borbe (*hors de combat*). Pored toga, ukoliko se koriste, posebnu pažnju treba posvetiti da se izbegnu, i u svakom slučaju svedu na najmanju meru, slučajni gubici života civila, povrede civila i šteta na civilnim objektima.

Većina ovih pravila ima odgovarajuće ugovorne odredbe koje su se prvobitno primenjivale samo u međunarodnim oružanim sukobima. Ovaj trend se postepeno promenio, na primer usvajanjem 1996. g. Izmenjenog i dopunjenog II Protokola Konvencije o određenim klasičnim oružjima, koji se primenjuje i u nemeđunarodnim oružanim sukobima, te nedavnim usvajanjem 2001. g. izmena i dopuna Konvencije o određenim klasičnim oružjima, čime se domen primene I-IV Protokola proširio na nemeđunarodne oružane sukobe. Gore pomenute običajne zabrane i ograničenja primenjuju se u bilo kojem oružanom sukobu.

Kada je MKCK dobio mandat da sprovede studiju o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu, Međunarodni sud pravde razmatrao je zakonitost pretnje upotrebom ili upotrebe nuklearnog oružja, na zahtev Generalne skupštine UN da dâ savetodavno mišljenje o ovom pitanju. Stoga je MKCK odlučio da se ne upušta u vlastite analize ovog pitanja. U svom savetodavnom mišljenju, Međunarodni sud pravde jednoglasno je ustvrdio da „pretnja upotrebom ili upotreba nuklearnog oružja treba, takođe, da bude kompatibilna sa zahtevima međunarodnog prava primenjivog u oružanom sukobu, naročito onim sadržanim u principima i pravilima međunarodnog humanitarnog prava.“⁷⁷ Ovaj rezultat je značajan jer je određeni broj zemalja stupio u pregovore o I Dopunskom protokolu, razumevajući da se Protokol ne bi primenjivao na upotrebu nuklearnog oružja. Mišljenje Suda, međutim, znači da se pravila o vođenju neprijateljstava i osnovni principi upotrebe oružja primenjuju na upotrebu nuklearnog oružja. Kod primene ovih principa i pravila, Sud je zaključio da bi „pretnja upotrebom ili upotreba nuklearnog oružja, generalno bila suprotna pravilima međunarodnog prava primenjivog u oružanom sukobu i, naročito, principima i pravilima humanitarnog prava.“⁷⁸

⁷⁷ Međunarodni sud pravde, *Zakonitost pretnje upotrebom i upotrebe nuklearnog oružja*, vidi belešku 8, str. 226.

⁷⁸ *Ibid*; vidi takođe United Nations General Assembly, 51st session, First Committee, Statement by the International Committee of the Red Cross, Un Doc. A/C 1/51/PV.8, 18 October 1996, str. 10, objavljeno i u International Review of the Red Cross, No. 316, 1997, str. 118-119 („MKCK smatra da je teško predvideti kako bi upotreba nuklearnog oružja mogla da bude kompatibilna sa pravilima međunarodnog prava“).

Osnovne garancije

Osnovne garancije primenjuju se na sve civile koji su u vlasti strane u sukobu i koji ne učestvuju ili su prestali da direktno učestvuju u neprijateljstvima, kao i na sva lica koja su *hors de combat*. Budući da osnovne garancije predstavljaju pravila koja se primenjuju na sva lica, one nisu u studiji podeljene na posebna pravila koja se odnose na različite kategorije lica.

Sve ove osnovne garancije imaju čvrstu osnovu u međunarodnom humanitarnom pravu primenjivom i u međunarodnim, i u nemeđunarodnim oružanim sukobima. U studiji je većina pravila koja se odnose na osnovne garancije uklopljena u tradicionalni jezik humanitarnog prava, jer se tako najbolje reflektovala suština odgovarajućeg običajnog pravila.⁷⁹ Neka pravila, međutim, napisana su tako da obuhvate suštinu dometa detaljnih odredbi koje se odnose na posebno pitanje, naročito pravila koja zabranjuju prisilni rad koji nije nagrađen ili je zloupotrebljen, prisilni nestanak i samovoljno pritvaranje, te pravilo koje zahteva poštovanje porodičnog života.⁸⁰

Gde je to bilo relevantno, praksa vezana za međunarodno pravo ljudskih prava uključena je u studiju, naročito u poglavlju o osnovnim garancijama. Ovo je urađeno zbog toga što pravo ljudskih prava nastavlja da se primenjuje za vreme oružanih sukoba, kako je izričito naglašeno u samim ugovorima o ljudskim pravima, iako neke od odredbi mogu, pod određenim uslovima, da budu derogirane u vreme vanrednih situacija. Kontinuirana primenjivost prava ljudskih prava za vreme oružanih sukoba potvrđena je u brojnim prilikama u praksi država, kao i organa ljudskih prava i Međunarodnog suda pravde.⁸¹ Najskoriji primer jeste savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o pravnim posledicama izgradnje zida na okupiranoj palestinskoj teritoriji, u kojem se potvrđuje da „zaštita koju nude konvencije o ljudskim pravima ne prestaje u slučaju oružanog sukoba“ i dok mogu da postoje prava koja se isključivo tiču međunarodnog humanitarnog prava ili prava ljudskih prava, postoje i ostala koja „mogu da se tiču obe grane međunarodnog prava.“⁸² Međutim, studija ne nastoji da dâ ocenu običajnog prava ljudskih prava. Umesto toga, praksa prava ljudskih prava uključena je u nameri da se podrže, ojačaju i pojasne analogni principi međunarodnog humanitarnog prava.

⁷⁹ Ova pravila uključuju osnovne garancije da se sa civilima i licima *hors de combat* postupa čovečno i bez nepovoljnog razlikovanja; zabranu ubijanja; zabranu mučenja, okrutnog ili nečovečnog postupanja i napada na lično dostojanstvo, naročito ponižavajućeg i degradirajućeg postupanja; zabranu telesnog kažnjavanja; zabranu sakaćenja, medicinskih ili naučnih eksperimenata; zabranu silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja; zabranu porobljavanja i trgovine robljem u svim njihovim oblicima; zabranu uzimanja talaca; zabranu korišćenja ljudskog štita; garancije za pravedno suđenje; zabranu kolektivnog kažnjavanja; i zahtev da se poštuju ubedenja i verska praksa civila i lica *hors de combat*. Vidi *Customary International Humanitarian Law*, vidi belešku 4, tom I, Pravila 87-94, 96-97 i 100-104.

⁸⁰ Vidi *ibid*, Pravila 95, 98-99 i 105.

⁸¹ Vidi *ibid*, Uvod u Odeljak 32, Osnovne garancije.

⁸² Međunarodni sud pravde, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9. jul 2004, § 106.

Primena

Određeni broj pravila o primeni međunarodnog humanitarnog prava postao je deo međunarodnog običajnog prava. Posebno, svaka strana u oružanom sukobu mora poštovati i obezbediti poštovanje za međunarodno humanitarno pravo od strane njenih oružanih snaga i drugih lica ili grupa koje faktički deluju po njenim uputstvima ili pod njenom upravom i kontrolom. Kao rezultat toga, svaka strana u sukobu, uključujući i naoružane pobunjeničke grupe, mora svojim oružanim snagama obezbediti obuku iz međunarodnog humanitarnog prava. Osim ovih opštih obaveza, manje je jasno u kojoj su meri drugi specifični mehanizmi primene, koji su obavezujući za države, obavezujući i za naoružane pobunjeničke grupe. Na primer, obaveza da se izdaju naređenja i uputstva oružanim snagama kojima se obezbeđuje poštovanje međunarodnog humanitarnog prava, jasno je propisana međunarodnim pravom za države, ali ne i za naoružane pobunjeničke grupe. Slično tome, obaveza je država da obezbede pravne savetnike, gde je to potrebno, koji će savetovati vojne komandante na odgovarajućem nivou o primeni međunarodnog humanitarnog prava, ali to nije i obaveza naoružanih pobunjeničkih grupa.

Nadalje, država je odgovorna za povrede međunarodnog humanitarnog prava koje joj se mogu pripisati i od nje se zahteva da u potpunosti dâ nadoknadu za gubitke ili povrede uzrokovane tim povredama. Nejasno je da li naoružane pobunjeničke grupe imaju jednaku odgovornost za povrede počinjene od njenih pripadnika i koje bi bile posledice te odgovornosti. Kako je navedeno gore, naoružane pobunjeničke grupe moraju poštovati međunarodno humanitarno pravo i moraju delovati pod „odgovornom komandom“.⁸³ Kao rezultat toga, može se tvrditi da naoružane pobunjeničke grupe imaju odgovornost za dela počinjena od strane lica koja čine takve grupe. Posledice takve odgovornosti, međutim, nisu jasne. Narочito nije jasno u kojoj meri su naoružane pobunjeničke grupe obavezne da daju punu nadoknadu, iako u mnogim zemljama žrtve mogu da pokrenu građansku parnicu protiv počinilaca za nanete štete.

Kada govorimo o individualnoj odgovornosti, običajno međunarodno humanitarno pravo stavlja krivičnu odgovornost na sva lica koja izvrše, narede izvršenje ili su na drugi način odgovorna kao komandanti ili pretpostavljeni za izvršenje ratnih zločina. Primena režima ratnih zločina, to jest istrage ratnih zločina i pokretanja krivičnog postupka protiv osumnjičenih, obaveza je koju je država dužna da izvrši. Države mogu da izvršavaju ovu obavezu tako što će u tu svrhu ustanoviti međunarodne ili mešovite tribunale.

⁸³ II Dopunski protokol , član 1(1).

Zaključak

Studija nije imala za cilj da utvrdi običajnu prirodu svakog ugovornog pravila međunarodnog humanitarnog prava, već je htela da analizira određena pitanja sa ciljem da ustanovi koja pravila međunarodnog običajnog prava mogu induktivno da se ustanove na osnovu prakse država u odnosu na ova pitanja. Kratak pregled nekih od rezultata studije ipak pokazuju da su principi i pravila sadržana u ugovornom pravu široko prihvaćeni u praksi i u velikoj meri su uticali na stvaranje međunarodnog običajnog prava. Mnogi od ovih principa i pravila sada su deo međunarodnog običajnog prava. Kao takvi, oni su obavezujući za sve države bez obzira na ratifikaciju ugovora, kao i na naoružane pobunjeničke grupe u slučaju pravila primenjivih na sve strane u nemeđunarodnom oružanom sukobu.

Studija takođe pokazuje da se mnoga pravila međunarodnog običajnog prava primenjuju i u međunarodnim, i u nemeđunarodnim oružanim sukobima i pokazuje do koje je mere praksa država išla van granica postojećeg ugovornog prava i proširila pravila primenjiva u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Stoga je regulisanje vođenja neprijateljstava i postupanja sa licima u unutrašnjim sukobima detaljnije i celokupnije od onog koje postoji u ugovornom pravu. Ostaje da se ispita u kojoj je meri, iz humanitarne i vojne perspektive, ova detaljnija i celokupnija regulativa dovoljna, odnosno da li zahteva dalji razvoj prava.

Kao što je slučaj sa ugovornim pravom, zahteva se efektivna primena pravila običajnog međunarodnog humanitarnog prava putem širenja znanja, obuke i sprovođenja prava. Ova pravila treba da se uvrste u vojne priručnike i nacionalno zakonodavstvo, gde god to još nije slučaj.

Studija, takođe, otkriva područja gde pravo nije jasno i ukazuje na pitanja koja zahtevaju dalje pojašnjenje, kao što su definicija civila u nemeđunarodnim oružanim sukobima, koncept direktnog učešća u neprijateljstvima, te domen i primena principa proporcionalnosti.

U svetlu dosadašnjih dostignuća i posla koji još ostaje da se učini, studija ne treba da se posmatra kao završetak, već radije kao početak novog procesa sa ciljem poboljšanja razumevanja i slaganja sa principima i pravilima međunarodnog humanitarnog prava. U ovom procesu, studija može da predstavlja osnovu za bogatu diskusiju i dijalog o primeni, pojašnjenju i mogućem razvoju prava.

Dodatak. Spisak običajnih pravila međunarodnog humanitarnog prava

Ovaj spisak je zasnovan na zaključcima iznetim u tomu I studije o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu. Budući da studija nije imala za cilj da odredi običajnu prirodu svakog ugovornog pravila međunarodnog humanitarnog prava, ona ne sledi obavezno strukturu postojećih ugovora. Domen primene pravila naznačen je u uglastim zagradama. Skraćenica MOS odnosi se na običajna pravila primenjiva u međunarodnim oružanim sukobima, a skraćenica NMOS odnosi se na običajna pravila primenjiva u nemeđunarodnim oružanim sukobima. U poslednjem slučaju, neka pravila su označena kao „diskutabilno“ primenjiva, jer je praksa, generalno, ukazivala u tom pravcu, ali je bila u manjoj meri ekstenzivna.

Princi razlikovanja

Razlikovanje između civila i boraca

Pravilo 1. Strane u sukobu moraju u svako doba da prave razliku između civila i boraca. Napadi mogu biti usmereni samo na borce. Napadi ne smeju biti usmereni prema civilima. [MOS/NMOS]

Pravilo 2. Zabranjeni su akti nasilja ili pretnje nasiljem, kojima je glavni cilj da šire teror među civilnim stanovništvom. [MOS/NMOS]

Pravilo 3. Svi pripadnici oružanih snaga strana u sukobu su borci, osim sanitetskog i verskog osoblja. [MOS]

Pravilo 4. Oružane snage strana u sukobu se sastoje od svih organizovanih oružanih snaga, grupa i jedinica, stavljenih pod komandu koja je odgovorna tom strani za rukovođenje svojim potčinjenima. [MOS]

Pravilo 5. Civili su lica koja nisu članovi oružanih snaga. Termin civilno stanovništvo obuhvata sva lica koja su civili. [MOS/NMOS]

Pravilo 6. Civili su zaštićeni od napada ukoliko ne učestvuju direktno u neprijateljstvima, odnosno za vreme dok ne učestvuju direktno u neprijateljstvima. [MOS/NMOS]

Razlikovanje između civilnih objekata i vojnih ciljeva

Pravilo 7. Strane u sukobu moraju u svako doba da prave razliku između civilnih objekata i vojnih ciljeva. Napadi mogu biti usmereni samo na vojne ciljeve. Napadi ne smeju biti usmereni prema civilnim objektima. [MOS/NMOS]

Pravilo 8. Što se tiče objekata, vojni ciljevi su ograničeni na one koji po svojoj prirodi, lokaciji, nameni ili korišćenju efikasno doprinose vojnoj akciji i čije delimično ili potpuno uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u uslovima koji vladaju u to vreme, pružaju određenu vojnu prednost. [MOS/NMOS]

Pravilo 9. Civilni objekti su svi objekti koji nisu vojni ciljevi. [MOS/NMOS]

Pravilo 10. Civilni objekti su zaštićeni od napada, ukoliko i za vreme dok nisu vojni ciljevi. [MOS/NMOS]

Napadi bez izbora ciljeva

Pravilo 11. Napadi bez izbora ciljeva su zabranjeni. [MOS/NMOS]

Pravilo 12. Napadi bez izbora ciljeva su:

- a) napadi koji nisu usmereni na određeni vojni cilj;
- b) napadi pri kojima se primenjuje metod ili koristi sredstvo borbe koji ne mogu biti usmereni na određeni vojni cilj; ili
- c) napadi prilikom kojih se primenjuje metod ili koristi sredstvo borbe čije se dejstvo ne može ograničiti onako kako je to predviđeno međunarodnim humanitarnim pravom; i prema tome, u svakom takvom slučaju, napadi su takve prirode da pogađaju vojne ciljeve i civile ili civilne objekte bez razlikovanja. [MOS/NMOS]

Pravilo 13. Napadi bombardovanjem bilo kojom metodom ili sredstvima kojima se niz jasno određenih i različitih vojnih ciljeva u nekom gradu, selu ili drugoj zoni, koja sadrži sličnu koncentraciju civila ili civilnih objekata, tretira kao jedan vojni cilj su zabranjeni. [MOS/NMOS]

Proporcionalnost u napadu

Pravilo 14. Napad od kojeg se može očekivati da će izazvati slučajne gubitke civilnih života, povrede civila, štete na civilnim objektima ili kombinaciju ovih dejstava, koja bi bila nesrazmerno velika u odnosu na konkretnu i direktnu vojnu prednost koja se predviđa, je zabranjen. [MOS/NMOS]

Predostrožnost u napadu

Pravilo 15. Prilikom izvođenja vojnih operacija, stalno se mora voditi računa o zaštiti civilnog stanovništva, civila i civilnih objekata. Moraju se preduzeti sve moguće mere predostrožnosti da bi se izbegli, a u svakom slučaju sveli na najmanju moguću meru slučajni gubici i povrede civila i štete na civilnim objektima. [MOS/NMOS]

Pravilo 16. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve što je moguće da potvrdi da su objekti koji se napadaju vojni ciljevi. [MOS/NMOS]

Pravilo 17. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve moguće mere predostrožnosti pri izboru sredstava i metoda ratovanja da bi se izbegli, i u svakom slučaju sveli na minimum, slučajni gubici života civila, povreda civila i oštećenje civilnih objekata. [MOS/NMOS]

Pravilo 18. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve što je moguće da proceni da li napad može da prouzrokuje slučajne gubitke života civila, povrede civila, oštećenja civilnih objekata ili kombinaciju toga, koji bi bili nesrazmerno veliki u odnosu na predviđenu konkretnu i direktnu vojnu prednost. [MOS/NMOS]

Pravilo 19. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve što je moguće da anulira ili prekine napad ako postane jasno da cilj nije vojni ili da napad može da prouzrokuje slučajne gubitke života civila, povrede civila, oštećenja civilnih objekata ili kombinaciju toga, koji bi bili nesrazmerni u odnosu na predviđenu konkretnu i direktnu vojnu prednost. [MOS/NMOS]

Pravilo 20. Svaka strana u sukobu mora da da efikasno upozorenje o napadu koji može da ugrozi civilno stanovništvo, osim ako okolnosti to ne dopuštaju. [MOS/NMOS]

Pravilo 21. Kada je moguć izbor između nekoliko vojnih ciljeva, pri čemu će se ostvariti slična vojna prednost, odabiraće se onaj cilj kod koga se očekuje da će napad prouzrokovati najmanju opasnost po živote civila ili oštećenje civilnih objekata. [MOS/diskutabilno NMOS]

Predostrožnosti u pogledu posledica napada

Pravilo 22. Strane u sukobu moraju da preduzmu sve moguće mere predostrožnosti da zaštite civilno stanovništvo i civilne objekte pod njihovom kontrolom od posledica napada. [MOS/NMOS]

Pravilo 23. Strane u sukobu moraju, u najvećem mogućem stepenu, da izbegavaju razmeštanje vojnih ciljeva u okviru ili blizu gusto naseljenih područja. [MOS/diskutabilno NMOS]

Pravilo 24. Strane u sukobu moraju, u najvećem mogućem stepenu, da uklone civilno stanovništvo i objekte pod svojom kontrolom iz blizine vojnih ciljeva. [MOS/diskutabilno NMOS]

Posebno zaštićena lica i objekti

Sanitetsko i versko osoblje i objekti

Pravilo 25. Sanitetsko osoblje isključivo namenjeno za obavljanje sanitetskih dužnosti mora se poštovati i štititi u svim okolnostima. Ovo osoblje gubi svoju zaštitu ako počinu, izvan svoje humanitarne funkcije, radnju štetnu po neprijatelja. [MOS/NMOS]

Pravilo 26. Kažnjavanje lica za obavljanje dužnosti medicinskog karaktera koja je u skladu sa medicinskom etikom ili prisiljavanje osobe koja se bavi nekim

poslom medicinskog karaktera da obavlja poslove u suprotnosti sa medicinskom etikom je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 27. Versko osoblje isključivo namenjeno vršenju religijskih dužnosti mora biti poštovano i zaštićeno u svim prilikama. Ovo osoblje gubi svoju zaštitu ako počini, izvan svoje humanitarne funkcije, radnju štetnu po neprijatelja. [MOS/NMOS]

Pravilo 28. Sanitetske jedinice isključivo namenjene za medicinske svrhe moraju se poštovati i štititi u svim prilikama. One gube svoju zaštitu ako se koriste, izvan njihove humanitarne funkcije, za izvršavanje radnji štetnih po neprijatelja. [MOS/NMOS]

Pravilo 29. Sanitetski transporti isključivo namenjeni za medicinske svrhe moraju se poštovati i štititi u svim prilikama. Oni gube svoju zaštitu ako se koriste, izvan njihove humanitarne funkcije, za izvršavanje radnji štetnih po neprijatelja. [MOS/NMOS]

Pravilo 30. Usmeravanje napada na sanitetsko i versko osoblje i objekte koji koriste znakove raspoznavanja, predviđene Ženevskih konvencijama u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom, je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Humanitarno osoblje i objekti

Pravilo 31. Osoblje za humanitarnu pomoć mora se poštovati i štititi. [MOS/NMOS]

Pravilo 32. Objekti koji se koriste za operacije humanitarne pomoći moraju se poštovati i štititi. [MOS/NMOS]

Osoblje i objekti uključeni u mirovne misije

Pravilo 33. Usmeravanje napada na osoblje i objekte uključene u misiju za očuvanje mira u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, sve dok uživaju zaštitu koja je obezbeđena civilima i civilnim objektima u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom, je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Novinari

Pravilo 34. Civilni novinari, angažovani u profesionalnim misijama u područjima oružanog sukoba, moraju biti poštovani i zaštićeni sve dok direktno ne učestvuju u neprijateljstvima. [MOS/NMOS]

Zaštićene zone

Pravilo 35. Zabranjeno je usmeravanje napada na zonu ustanovljenu za zaštitu ranjenika, bolesnika i civila od posledica neprijateljstava. [MOS/NMOS]

Pravilo 36. Zabranjeno je usmeravanje napada na demilitarizovane zone ugovorene između strana u sukobu. [MOS/NMOS]

Pravilo 37. Usmeravanje napada na nebranjena mesta je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Kulturna dobra

Pravilo 38. Strane u sukobu moraju poštovati kulturna dobra:

A. Posebna pažnja se mora obratiti prilikom sprovođenja vojnih operacija da bi se izbegla oštećenja verskih, umetničkih, naučnih, obrazovnih građevina ili građevina koje se koriste u dobrotvorne svrhe i istorijskih spomenika, pod uslovom da to nisu vojni ciljevi.

B. Dobra od velikog značaja za kulturno nasleđe svih ljudi ne smeju biti predmet napada ukoliko to ne nalaže imperativna vojna potreba.

[MOS/NMOS]

Pravilo 39. Korišćenje dobra od velikog značaja za kulturno nasleđe svakog čoveka u svrhe koje bi mogle da izlože ovo dobro razaranju ili šteti je zabranjeno, ukoliko to ne zahteva imperativna vojna potreba. [MOS/NMOS]

Pravilo 40. Strane u sukobu moraju štiti kulturna dobra:

A. Svaka zaplena, uništenje ili namerno oštećenje institucija namenjenih za verske, dobrotvorne, obrazovne, umetničke i naučne svrhe, istorijskih spomenika i umetničkih i naučnih dela je zabranjena.

B. Svaka krađa, pljačka ili neosnovano prisvajanje i bilo koji akt vandalizma uperen protiv dobara od velikog značaja za kulturno nasleđe svih naroda su zabranjeni.

[MOS/NMOS]

Pravilo 41. Strana koja je okupirala teritoriju mora da spreči nezakoniti izvoz kulturnih dobara sa okupirane teritorije i mora da vrati nezakonito izvezena dobra nadležnim vlastima ranije okupirane teritorije. [MOS]

Građevine i instalacije koji sadrže opasne sile

Pravilo 42. Posebna pažnja se mora obratiti ako se napadaju građevine i instalacije koje sadrže opasne sile, odnosno brane, nasipi i nuklearne elektrane za proizvodnju električne energije, i druge instalacije locirane kod ovih građevina ili u njihovoj blizini, da bi se izbeglo oslobađanje opasnih sila, što bi dovelo do teških gubitaka među civilnim stanovništvom. [MOS/NMOS]

Prirodna okolina

Pravilo 43. Osnovni principi izvođenja neprijateljstava primenjuju se na prirodnu okolinu:

- A. Ni jedan deo prirodne okoline se ne sme napadati, ukoliko nije vojni cilj.
- B. Uništavanje bilo kog dela prirodne okoline je zabranjeno, osim ako to nalaže imperativna vojna potreba.
- C. Usmeravanje napada na vojne ciljeve od kojih se može očekivati da će izazvati slučajnu štetu prirodnoj okolini, koja bi bila nesrazmerna u odnosu na konkretnu i direktnu, očekivanu vojnu prednost, je zabranjeno.

[MOS/NMOS]

Pravilo 44. Metodi i sredstva ratovanja moraju se primenjivati uz potrebnu pažnju za zaštitu i očuvanje prirodne okoline. Pri izvođenju vojnih operacija, moraju se preduzeti sve moguće mere predostrožnosti da bi se izbegla, a u svakom slučaju svela na najmanju moguću meru, slučajna oštećenja okoline. Nedostatak naučnih dokaza o uticaju određenih vojnih operacija na okolinu ne oslobađa stranu u sukobu obaveze da preduzme mere predostrožnosti.

[MOS/diskutabilno NMOS]

Pravilo 45. Primena metoda i sredstva ratovanja koja su namenjena, ili od kojih se može očekivati, da će izazvati opsežna, dugotrajna i ozbiljna oštećenja prirodne okoline, je zabranjena. Uništavanje prirodne okoline se ne sme koristiti kao oružje. [MOS/diskutabilno NMOS]

Posebni metodi ratovanja

Uskraćivanje milosti

Pravilo 46. Izdavanje naređenja da neće biti milosti, zaplašivanje protivničke strane ovim ili vođenje neprijateljstava na ovoj osnovi je zabranjeno.

[MOS/NMOS]

Pravilo 47. Zabranjeno je napadati lice koje je onesposobljeno za borbu. Lice onesposobljeno za borbu je:

- (a) svako lice koje je u vlasti protivničke strane;
- (b) svako lice koje nije sposobno da se brani usled toga što je u stanju bez svesti, brodolomnik, ranjenik ili bolesnik; ili
- (c) svako lice koje jasno izražava nameru da se preda; pod uslovom da se uzdržava od svakog neprijateljskog akta i da ne pokušava da pobegne.

[MOS/NMOS]

Pravilo 48. Zabranjeno je napadati lica koja iskaču padobranom iz vazduhoplova u nevolji za vreme spuštanja. [MOS/NMOS]

Uništavanje i zaplena imovine

Pravilo 49. Strane u sukobu mogu da zaplene vojnu opremu koja pripada suprotnoj strani kao ratni plen. [MOS]

Pravilo 50. Uništavanje ili zaplena svojine protivničke strane je zabranjena, osim ako to nalaže imperativna vojna potreba. [MOS/NMOS]

Pravilo 51. Na okupiranoj teritoriji:

- (a) pokretna javna imovina koja može da se koristi za vojne operacije može da se oduzima;
- (b) nepokretnom javnom imovinom se mora upravljati u skladu sa pravilom plodouživanja; i
- (c) privatna imovina se mora poštovati i ne sme se oduzimati osim ako uništavanje ili zaplenu ovakve imovine nalaže imperativna vojna potreba. [MOS]

Pravilo 52. Pljačka je zabranjena. [MOS/NMOS]

Izgladnjivanje i pristup humanitarnoj pomoći

Pravilo 53. Primena izgladnjivanja civilnog stanovništva kao metoda ratovanja je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 54. Zabranjeno je napadanje, uništavanje, uklanjanje ili činjenje nekorisnim objekata koji su neophodni za preživljavanje civilnog stanovništva. [MOS/NMOS]

Pravilo 55. Strane u sukobu moraju da dozvole i olakšaju brz i nesmetan prolazak humanitarne pomoći, podvrgnute njihovom pravu na kontrolu, koja je nepristrasna po svom karakteru i sprovodi se bez nepovoljnog razlikovanja, za civile kojima je potrebna. [MOS/NMOS]

Pravilo 56. Strane u sukobu moraju da osiguraju slobodu kretanja ovlašćenog osoblja za humanitarnu pomoć, neophodnu za vršenje njegovih funkcija. Samo u slučaju imperativne vojne potrebe, njegovo kretanje može privremeno da se ograniči. [MOS/NMOS]

Obmana

Pravilo 57. Ratna lukavstva nisu zabranjena, ako ne povređuju pravilo međunarodnog humanitarnog prava. [MOS/NMOS]

Pravilo 58. Nepravilna upotreba bele zastave primirja je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 59. Nepravilna upotreba znakova raspoznavanja predviđenih u Ženevskim konvencijama je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 60. Upotreba znaka i uniforme Ujedinjenih nacija je zabranjena, osim po ovlašćenju te organizacije. [MOS/NMOS]

Pravilo 61. Zabranjena je nepravilna upotreba drugih međunarodno priznatih znakova. [MOS/NMOS]

Pravilo 62. Nepravilna upotreba zastava ili vojnih oznaka, obeležja ili uniformi neprijateljske strane je zabranjena. [MOS/diskutabilno NMOS]

Pravilo 63. Upotreba zastava ili vojnih oznaka, obeležja ili uniformi neutralnih ili drugih država koje nisu strane u sukobu je zabranjena. [MOS/diskutabilno NMOS]

Pravilo 64. Zabranjeno je zaključivanje sporazuma o prekidu borbe, sa namerom da se iznenadno napadne neprijatelj koji veruje u taj sporazum. [MOS/NMOS]

Pravilo 65. Ubijanje, povređivanje ili zarobljavanje neprijatelja pribegavanjem perfidiji je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Komunikacija sa neprijateljem

Pravilo 66. Komandanti mogu stupiti u ne-neprijateljski kontakt bilo kojim sredstvom komunikacije. Takav kontakt se mora zasnivati na dobroj veri. [MOS/NMOS]

Pravilo 67. *Parlamentari* su nepovredivi. [MOS/NMOS]

Pravilo 68. Komandanti mogu da preduzmu neophodne mere predostrožnosti da spreče da prisustvo *parlamentara* bude štetno. [MOS/NMOS]

Pravilo 69. *Parlamentari* koji koriste prednost svog privilegovanog položaja da izvrše akt suprotan međunarodnom pravu i koji predstavlja pretnju neprijatelju, gube svoju nepovredivost. [MOS/NMOS]

Oružja

Opšti principi upotrebe oružja

Pravilo 70. Zabranjena je upotreba sredstava i metoda ratovanja koji, po svojoj prirodi, izazivaju prekomerne povrede ili nepotrebne patnje. [MOS/NMOS]

Pravilo 71. Zabranjena je upotreba oružja koja su po svojoj prirodi nediskriminatorna. [MOS/NMOS]

Otrovi

Pravilo 72. Zabranjena je upotreba otrova ili otrovnih oružja. [MOS/NMOS]

Biološko oružje

Pravilo 73. Upotreba bioloških oružja je zabranjena. [MOS/NMOS]

Hemijsko oružje

Pravilo 74. Upotreba hemijskog oružja je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 75. Upotreba agenasa za kontrolu pobune, kao metoda ratovanja, je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 76. Upotreba herbicida kao metoda ratovanja je zabranjena, ako oni:

- (a) su takve prirode da predstavljaju zabranjena hemijska oružja;
- (b) su takve prirode da predstavljaju biološka oružja;
- (c) su usmereni na vegetaciju koja nije vojni cilj;
- (d) bi izazvali slučajne gubitke civilnih života, povrede civila, oštećenje civilnih objekata, ili kombinaciju svih tih posledica, od koje se može očekivati da bude nesrazmerno velika u odnosu na konkretnu i direktnu vojnu prednost, koja se predviđa; ili
- (e) bi izazvali rasprostranjeno, dugoročno i teško oštećenje prirodne okoline.

[MOS/NMOS]

Projektile koji se šire

Pravilo 77. Upotreba projektila koji se šire ili se lako rasprskavaju u ljudskom telu je zabranjena. [MOS/NMOS]

Eksplozivni projektili

Pravilo 78. Antipersonalna upotreba projektila koji eksplodiraju u ljudskom telu je zabranjena. [MOS/NMOS]

Oružja koja povređuju prvenstveno fragmentima koji ne mogu da se otkriju

Pravilo 79. Upotreba oružja čije je prvenstveno dejstvo da povređuju fragmentima koji ne mogu da se otkriju u ljudskom telu iks-zracima je zabranjena. [MOS/NMOS]

Mine iznenađenja

Pravilo 80. Upotreba mina iznenađenja, koje su na bilo koji način povezane sa ili pridružene uz objekte ili lica koja imaju pravo na posebnu zaštitu po međunarodnom humanitarnom pravu, ili sa objektima za koja se veruje da privlače civile, je zabranjena. [MOS/NMOS]

Kopnene mine

Pravilo 81. Kada se koriste kopnene mine, mora da se obrati posebna pažnja na njihovo nediskriminatorno dejstvo. [MOS/NMOS]

Pravilo 82. Strana u sukobu koja koristi kopnene mine mora da evidentira njihov razmeštaj, koliko god je to moguće. [MOS/NMOS]

Pravilo 83. Na kraju aktivnih neprijateljstava, strane u sukobu koje su koristile kopnene mine, moraju da ih uklone ili da ih na drugi način učine neškodljivim za civile ili da olakšaju njihovo uklanjanje. [MOS/NMOS]

Zapaljiva oružja

Pravilo 84. Ako se koriste zapaljiva oružja, mora se obratiti posebna pažnja da se izbegnu i, u svakom slučaju, smanje slučajni gubici života civila, povrede civila i oštećenja civilnih objekata. [MOS/NMOS]

Pravilo 85. Antipersonalna upotreba zapaljivih oružja je zabranjena, osim ako nije moguće da se upotrebi oružje koje nanosi manje povrede da se lice stavi van borbe. [MOS/NMOS]

Lasersko oružje za oslepljivanje

Pravilo 86. Upotreba laserskog oružja koje je posebno konstruisano, tako da mu je jedina borbena funkcija ili jedna od borbenih funkcija, da izaziva stalno, nepopravljivo slepilo čula vida, je zabranjena. [MOS/NMOS]

Postupak prema civilima i licima *hors de combat*

Osnovne garancije

Pravilo 87. Prema civilima i licima *hors de combat* mora da se postupa humano. [MOS/NMOS]

Pravilo 88. Nepovoljno razlikovanje u primeni međunarodnog humanitarnog prava, zasnovano na rasi, boji, polu, jeziku, veri ili ubeđenju, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom poreklu, zdravlju, položaju po rođenju ili drugom položaju, ili bilo kom drugom sličnom kriterijumu, zabranjeno je. [MOS/NMOS]

Pravilo 89. Ubistvo je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 90. Zabranjeni su tortura, surovo ili nehumano postupanje i nasilje nad ljudskim dostojanstvom, posebno ponižavajući i degradirajući postupci. [MOS/NMOS]

Pravilo 91. Telesno kažnjavanje je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 92. Sakaćenje, medicinski ili naučni eksperimenti ili bilo koji drugi medicinski postupak koji nije indikovano stanjem zdravlja lica koje je u pitanju i nije u skladu sa opšteprihvaćenim medicinskim standardima, su zabranjeni. [MOS/NMOS]

Pravilo 93. Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja su zabranjeni. [MOS/NMOS]

Pravilo 94. Ropstvo i trgovina robljem u svim oblicima je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 95. Rad bez naknade ili ponižavajući prisilan rad je zabranjen. [MOS/NMOS]

Pravilo 96. Uzimanje talaca je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 97. Korišćenje ljudskih štitova je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 98. Prisilni nestanak je zabranjen. [MOS/NMOS]

Pravilo 99. Arbitrarno lišavanje slobode je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 100. Niko ne može biti optužen ili osuđen, osim posle pravednog suđenja koje mu obezbeđuje sve osnovne pravne garancije. [MOS/NMOS]

Pravilo 101. Niko ne može biti optužen ili osuđen za krivično delo zbog svog činjenja ili nečinjenja, ako ono ne predstavlja krivično delo po nacionalnom ili međunarodnom pravu u vreme kad je izvršeno; niti mu se može izreći kazna koja je teža od one koja je primenljiva u vreme kad je krivično delo izvršeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 102. Niko ne može biti osuđen za povredu, osim na osnovu pojedinačne krivične odgovornosti. [MOS/NMOS]

Pravilo 103. Kolektivno kažnjavanje je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 104. Ubeđenja i verski obredi civila i lica *hors de combat* moraju da se poštuju. [MOS/NMOS]

Pravilo 105. Porodični život mora da se poštuje koliko je moguće. [MOS/NMOS]

Status boraca i ratnih zarobljenika

Pravilo 106. Borci moraju da se razlikuju od civilnog stanovništva dok su angažovani u napadu ili u vojnoj operaciji pripreme za napad. Ako propuste da se razlikuju, nemaju pravo na status ratnog zarobljenika. [MOS]

Pravilo 107. Borci koji su zarobljeni dok su angažovani u špijunaži nemaju pravo na status ratnog zarobljenika. Oni ne mogu biti osuđeni ili kažnjeni bez prethodnog suđenja. [MOS]

Pravilo 108. Plaćenici, kako su definisani u I Dopunskom protokolu, nemaju pravo na status borca ili ratnog zarobljenika. Oni ne mogu biti osuđeni ili kažnjeni bez prethodnog suđenja. [MOS]

Ranjenici, bolesnici i brodolomnici

Pravilo 109. Uvek kada to okolnosti dozvoljavaju, a naročito posle borbe svaka strana u sukobu mora, bez odlaganja, da preduzme sve moguće mere da se pronađu, prikupe i evakušu ranjenici, bolesnici i brodolomnici, bez obzira kojoj strani pripadaju. [MOS/NMOS]

Pravilo 110. Ranjenicima, bolesnicima i brodolomnicima, mora se, u najvećoj mogućoj meri i u najkraćem mogućem roku, ukazati medicinska nega i pomoć koju zahteva njihovo stanje. Ne može se praviti razlika između njih, zasnovana na bilo kojim drugim kriterijumima, osim na medicinskim. [MOS/NMOS]

Pravilo 111. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve moguće mere da zaštiti ranjenike, bolesnike i brodolomnike, od zlostavljanja i pljačke njihove lične imovine. [MOS/NMOS]

Mrtvi

Pravilo 112. Uvek kada to okolnosti dozvoljavaju, a naročito posle borbe, svaka strana u sukobu mora, bez odlaganja da preduzme sve moguće mere da se pronađu, prikupe i evakuišu mrtvi, bez obzira kojoj strani pripadaju. [MOS/NMOS]

Pravilo 113. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve moguće mere da spreči pljačku mrtvih. Sakaćenje mrtvih je zabranjeno. [MOS/NMOS]

Pravilo 114. Strane u sukobu moraju nastojati da omoguće vraćanje posmrtnih ostataka strani kojoj oni pripadaju ili pa zahtevu najbližih rođaka. Moraju se vratiti i lične stvari. [MOS/NMOS]

Pravilo 115. Sa telima mrtvih se mora postupati sa poštovanjem, a njihovi grobovi se moraju poštovati i održavati. [MOS/NMOS]

Pravilo 116. U cilju identifikacije mrtvih, strane u sukobu moraju da zabeleže sve dostupne informacije pre sahranjivanja i da obeleže mesta grobova. [MOS/NMOS]

Nestala lica

Pravilo 117. Svaka strana u sukobu mora da preduzme sve moguće mere da objasni nestanak lica koja su prijavljena kao nestala usled oružanog sukoba i članovima njihovih porodica mora dati sve informacije o njihovoj sudbini kojima raspolaže. [MOS/NMOS]

Lica lišena slobode

Pravilo 118. Licima lišenim slobode mora se obezbediti dovoljno hrane, vode, odeće, adekvatan smeštaj i medicinska nega. [MOS/NMOS]

Pravilo 119. Žene koje su lišene slobode moraju biti smeštene u odvojenim prostorijama od muškaraca, osim ako se porodice smeštaju zajedno, i moraju biti pod neposrednim nadzorom žena. [MOS/NMOS]

Pravilo 120. Deca koja su lišena slobode moraju biti smeštena u odvojenim prostorijama od odraslih, osim ako se porodice smeštaju zajedno. [MOS/NMOS]

Pravilo 121. Lica lišena slobode moraju biti smeštena u prostorijama koje su udaljene od borbene zone i koje ne utiču nepovoljno na njihovo zdravlje i higijenu. [MOS/NMOS]

Pravilo 122. Pljačka ličnih stvari lica lišenih slobode je zabranjena. [MOS/NMOS]

Pravilo 123. Lični podaci o licima lišenim slobode moraju se evidentirati. [MOS/NMOS]

Pravilo 124.

A. U međunarodnim oružanim sukobima, MKCK se mora omogućiti redovan pristup svim licima koja su lišena slobode, da bi se proverili uslovi pod kojima su zatvoreni i obnovili kontakti između tih lica i njihovih porodica. [MOS]

B. U nemeđunarodnim oružanim sukobima, MKCK može da ponudi svoje usluge stranama u sukobu, u smislu posete svim licima koja su lišena slobode u vezi sa oružanim sukobom, da bi se proverili uslovi pod kojima su zatvoreni obnovili kontakti između tih lica i njihovih porodica. [NMOS]

Pravilo 125. Licima koja su lišena slobode mora se dozvoliti dopisivanje sa porodicom, uz poštovanje razumnih uslova u odnosu na učestalost i potrebu za cenzurom od strane vlasti. [MOS/NMOS]

Pravilo 126. Interniranim civilima i licima lišenim slobode u vezi sa nemeđunarodnim oružanim sukobom mora se omogućiti da primaju posete, posebno bliskih rođaka, u meri u kojoj je to moguće. [NMOS]

Pravilo 127. Moraju se poštovati lična ubeđenja i verski obredi lica lišenih slobode. [MOS/NMOS]

Pravilo 128.

A. Ratni zarobljenici moraju biti oslobođeni i repatrirani bez odlaganja odmah po okončanju neprijateljstava. [MOS]

B. Internirana civilna lica moraju se osloboditi čim prestanu uzroci koji su izazvali njihovo interniranje, ili u najkraćem mogućem roku po okončanju neprijateljstava. [MOS]

C. Lica lišena slobode u vezi sa nemeđunarodnim oružanim sukobom moraju se osloboditi čim prestanu uzroci koji su izazvali lišavanje slobode. [NMOS]

Ova lica mogu ostati lišena slobode, ukoliko je u toku krivični postupak ili ako se nalaze na odsluženju kazne koja je izrečena u skladu sa zakonom.

Raseljavanje i raseljena lica

Pravilo 129.

A. Strane u međunarodnom oružanom sukobu ne smeju da deportuju niti prinudno transportuju civilno stanovništvo sa okupirane teritorije, u

celosti ili delimično, osim ako to ne nalaže bezbednost tih civila ili imperativni vojni razlozi. [MOS]

B. Strane u nemeđunarodnom oružanom sukobu ne smeju da naredе rase-ljavanje civilnog stanovništva, u celosti ili delimično, iz razloga koji su povezani sa sukobom, osim ako to ne nalaže bezbednost tih civila ili imperativni vojni razlozi. [NMOS]

Pravilo 130. Država ne sme da deportuje ili preseljava delove svog civilnog stanovništva na teritoriju koju je okupirala. [MOS]

Pravilo 131. U slučaju raseljavanja, moraju se preduzeti sve moguće mere da bi se civilima obezbedili zadovoljavajući uslovi smeštaja, higijenski, zdravstveni, bezbednosni uslovi i ishrana i da članovi iste porodice ne budu razdvojeni. [MOS/NMOS]

Pravilo 132. Raseljena lica imaju pravo da se dobrovoljno vrate u sigurnost svojih domova ili mesta stanovanja, čim prestanu razlozi koji su doveli do raselja-vanja. [MOS/NMOS]

Pravilo 133. Pravo svojine raseljenih lica mora se poštovati. [MOS/NMOS]

Druga lica koja uživaju posebnu zaštitu

Pravilo 134. Posebna zaštita, zdravstvene i potrebe u vidu pomoći ženama koje su pogođene oružanim sukobom, moraju se poštovati. [MOS/NMOS]

Pravilo 135. Deca pogođena oružanim sukobom uživaju posebno poštovanje i zaštitu. [MOS/NMOS]

Pravilo 136. Deca se ne smeju regrutovati u oružane snage ili oružane grupe. [MOS/NMOS]

Pravilo 137. Deci se ne sme dozvoliti da učestvuju u neprijateljstvima. [MOS/NMOS]

Pravilo 138. Stari, nesposobni i bolesni, pogođeni oružanim sukobom, ovlašćeni su na posebno poštovanje i zaštitu. [MOS/NMOS]

Primena

Postupanje po međunarodnom humanitarnom pravu

Pravilo 139. Sve strane u sukobu moraju da poštuju i obezbede poštovanje međunarodnog humanitarnog prava od strane oružanih snaga i drugih lica ili grupa koje deluju pod njihovim instrukcijama, ili su pod njihovom direktnom kontrolom. [MOS/NMOS]

Pravilo 140. Obaveza poštovanja i obezbeđivanja poštovanja međunarodnog humanitarnog prava ne zavisi od reciprociteta. [MOS/NMOS]

Pravilo 141. Svaka država mora da obezbedi pravne savetnike da, kada je potrebno, savetuju vojne komandante na odgovarajućem nivou o primeni međunarodnog humanitarnog prava. [MOS/NMOS]

Pravilo 142. Države i strane u sukobu moraju da obezbede uputstva o međunarodnom humanitarnom pravu za svoje oružane snage. [MOS/NMOS]

Pravilo 143. Države moraju da podstiču obučavanje civilnog stanovništva o međunarodnom humanitarnom pravu. [MOS/NMOS]

Sprovođenje međunarodnog humanitarnog prava

Pravilo 144. Države ne smeju da podstiču strane u sukobu da krše međunarodno humanitarno pravo. One moraju da iskoriste svoj uticaj, u mogućoj meri, da zaustave povrede međunarodnog humanitarnog prava. [MOS/NMOS]

Pravilo 145. Kada nisu zabranjene međunarodnim pravom, ratne represalije su podvrgnute strogim uslovima. [MOS]

Pravilo 146. Ratne represalije protiv lica zaštićenih Ženevskim konvencijama su zabranjene. [MOS]

Pravilo 147. Represalije protiv objekata zaštićenih Ženevskim konvencijama i Haškom konvencijom za zaštitu kulturnih dobara su zabranjene. [MOS]

Pravilo 148. Strane u nemeđunarodnim oružanim sukobima nemaju pravo da primenjuju ratne represalije. Ostale protiv-mere protiv lica koja ne učestvuju ili više ne učestvuju direktno u neprijateljstvima su zabranjene. [NMOS]

Odgovornost i reparacije

Pravilo 149. Država je odgovorna za povrede međunarodnog humanitarnog prava koje joj se mogu pripisati, i to za:

- (a) povrede koje su počinili njeni organi, uključujući i oružane snage;
- (b) povrede koje su počinila lica ili entiteti koje je ona ovlastila da vrše delove vladinih ovlašćenja;
- (c) povrede koje su počinila lica ili grupe, koje faktički rade po njenim uputstvima, ili su pod njenom upravom ili kontrolom; i
- (d) kršenja koja su počinila privatna lica ili grupe koje ona priznaje i čije ponašanje usvaja kao sopstveno.

[MOS/NMOS]

Pravilo 150. Država koja je odgovorna za povrede međunarodnog humanitarnog prava mora da izvrši potpunu reparaciju za izazvane gubitke ili štete. [MOS/NMOS]

Individualna odgovornost

Pravilo 151. Pojedinci su krivično odgovorni za ratne zločine koje počine. [MOS/NMOS]

Pravilo 152. Komandanti i drugi nadređeni su krivično odgovorni za ratne zločine koji su počinjeni po njihovim naređenjima. [MOS/NMOS]

Pravilo 153. Komandanti i drugi nadređeni su krivično odgovorni za ratne zločine koje su počinili njihovi potčinjeni ako su znali, ili mogli da znaju, da će njihovi potčinjeni izvršiti, ili da izvršavaju takve zločine, a nisu preduzeli sve neophodne i razumne mere u granicama svoje moći da spreče njihova izvršenja, ili ako su takvi zločini izvršeni, da kazne odgovorna lica. [MOS/NMOS]

Pravilo 154. Obaveza svakog borca je da odbije očigledno nezakonito naređenje. [MOS/NMOS]

Pravilo 155. Poštovanje naređenja ne oslobađa potčinjenog krivične odgovornosti, ako je potčinjeni znao da je naređeno delo nezakonito ili je trebalo da zna, zbog očigledno nezakonite prirode naređenog dela. [MOS/NMOS]

Ratni zločini

Pravilo 156. Ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava predstavljaju ratne zločine. [MOS/NMOS]

Pravilo 157. Države imaju pravo da vrše univerzalnu jurisdikciju u svojim nacionalnim sudovima nad ratnim zločinima. [MOS/NMOS]

Pravilo 158. Države moraju da sprovedu istrage o ratnim zločinima koje su navodno izvršili njihovi državljani ili oružane snage, ili na njihovoj teritoriji, i, ako je prikladno, krivično gone osumnjičene. One moraju da sprovedu istragu i o ratnim zločinima za koje imaju jurisdikciju i, ako je moguće, krivično gone osumnjičene. [MOS/NMOS]

Pravilo 159. Na kraju neprijateljstava, organi na vlasti moraju nastojati da daju najširu moguću amnestiju licima koja su učestvovala u nemeđunarodnom oružanom sukobu, ili onima koji su lišeni slobode, zbog razloga u vezi sa oružanim sukobom, sa izuzetkom lica osumnjičenih, optuženih ili osuđenih za ratne zločine. [NMOS]

Pravilo 160. Zastarevanje se ne može primeniti na ratne zločine. [MOS/NMOS]

Pravilo 161. Države moraju da preduzmu sve napore da sarađuju, u obimu koji je moguć, jedna sa drugom da bi se olakšala istraga o ratnim zločinima i krivično gonjenje osumnjičenih. [MOS/NMOS]